

700.

könyv
könyvtár
könyvtáros

2002
október

Szent István ünnepe alkalmából
a Magyar Köztársaság elnöke, *Mádl Ferenc* megbízásából
Görgey Gábor kultuszminiszter

a MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ARANY ÉRDEMKERESZTTTEL
tüntette ki *Deák Sándort*, a FSZEK gazdasági igazgatóját,
Móna Ilonát, nyugalmazott zenei könyvtárost és *Sáray Lászlót*,
a BAZ megyei levéltár könyvtárvezetőjét;

SZÉCHÉNYI FERENC-díjat
adományozott *dr. Tószegi Zsuzsannának*,
a Neuman Ház igazgatójának
és *Vavrincz Veronikának*, a győri Richter János
Zenei Archívum vezetőjének;

SZINNYEI JÓZSEF-díjat
adományozott *Gyuris Györgynek*, a Somogyi Könyvtár
igazgatójának, *Kiss Gábornak*, a zalaegerszegi Megyei Könyvtár
igazgatójának, *Kocsis Istvánnak*, a hatvani Városi Könyvtár
igazgatójának, *Kovács Ilonának*, az OSZK ny. osztályvezetőjének,
Muckenhaupt Erzsébetnek, a Csíki Székely Múzeum könyvtárosának
és *Sándor P. Tibornak*, a FSZEK Budapest Gyűjteménye vezetőjének;

WLASSICS GYULA-díjat
adományozott *Bali Arankának*, a kaposvári
Megyei és Városi Könyvtár osztályvezetőjének,
Fodor Péternek, a FSZEK főigazgatójának,
Fülöp Lászlónénak, a székesfehérvári TEMI Aranybulla
Könyvtár igazgatójának, *Ivanné Bányai Ilonának*, a szekszárdi
Megyei Könyvtár Gyermekkönyvtára vezetőjének;

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI EZÜST ÉRDEMKERESZTJÉT
kapta *Pongor Gyuláné*, a Debreceni Egyetem és Nemzeti Könyvtár
igazgatóhelyettese.

Miniszteri elismerésben részesítette
dr. Kenyéri Katalint, a NKÖM Könyvtári Osztály referensét.

**Kitüntetett kollégáinkra büszkék vagyunk,
kitüntetésekhez melegen gratulálunk!**

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

11. évfolyam 10. szám

2002. október

Tartalom

Könyvtárpolitika

Ötven évesek a megyei könyvtárak	3
Papp István: A megyei könyvtárak ötven éve: ellentmondások és feszültségek	3
Vidra Szabó Ferenc: A minőség szerepe, jelentősége a magyar könyvtárügyben	16

Fórum

Nagy Attila: Palackposta a kőkorszakból	32
--	----

Műhelykérdések

Bajnok Lászlóné: Beregszászi napok	35
Ádám Ágnes: Leletek a könyvtári állományban I.	39
Lőrincz Sándor: A könyvtárigazgató és a plébános	45

Konferenciák

Pogány György: Zenei könyvtárak – zenei dokumentumellátás	48
--	----

Extra Hungariam

Nemes Erzsébet: Látogatás Spanyolország és Marokkó könyvtáraiban	50
---	----

Könyv

Könyvtár a megyeházán	57
Tóth Andrea: Olvastad már?	59

From the contents

István Papp: Fifty years of county libraries – controversies and tensions (3);

Ferenc Vidra Szabó: The role and importance of quality in Hungarian librarianship (16)

Cikkeink szerzői

Ádám Ágnes, az OSZK munkatársa; *Bajnok Lászlóné*, a Nyíregyházi Főiskola Központi Könyvtár és Szakirodalmi Információs Központ munkatársa; *Lőrincz Sándor*, a Somogy Megyei Önkormányzat főtanácsosa; *Nagy Attila*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Nemes Erzsébet*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főigazgató-hegyettese; *Papp István*, a FSZEK ny. főigazgató-helyettese; *Pogány György*, az ELTE oktatója; *Tóth Andrea*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Vidra Szabó Ferenc*, a Könyvtári Intézet munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,

Poprády Géza, dr. Tóth Elek

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint

HU-ISSN 1216-6804

Ötven évesek a megyei könyvtárak

Amint arról a Vándorgyűlés résztvevői is, a 3K szeptemberi számának olvasói is értesülhettek, az idei, 2002-es esztendő nemcsak az Országos Széchényi Könyvtár születésének 200. születésnapja, de egyúttal kerekszámú, 50. jubileuma a megyei könyvtáraknak is. Szimbolikus jelentőségű és sugárzású gesztus volt, hogy a Vándorgyűlés záró, plenáris ülésén *Kiss Gábor* nem a Széchényi Könyvtárról prelegált, hanem *Múlt és jövő határán. Az ötvenéves megyei könyvtárak a magyar könyvtári rendszerben* címmel adott elő. A rendszergondolatot is érdemes kiemelni ebből az előadásból (igen nyomatékosan jelen van benne), de nyilvánvalóan azt is, hogy a jubileumok nem ellenségei egymásnak, a két ünnep nem beárnyékolja egymást, hanem hatásuk kölcsönösen fölerősödik. A megyei könyvtárak természetesen sorra-rendre megülik születésnapjukat. Egyszerre meghitt, bensőséges, a félévszázadra visszatekintő, a hőskort (hőskorokat) felidéző, személyes emlékekben is roppant gazdag időszakot a fiatalabbak, sőt a ma születettek (mármint könyvtárosnak ma születettek) számára is továbbadó ünnepségek ezek, de egyúttal a szakmai, tudományos számvetések alkalmai is. Az ünnepségek, jubileumi, születésnap megemlékezések és számvetések e lapszám nyomdába adása idején és utána is folynak még, nem egy könyvtár komoly szakmai kiadványokkal is nyomatékosítja az eseményt, eseménysorozatot. Itt és most nem keríthetünk sort bemutatásukra, azt csak következő számunkra ígérhetjük. De itt és most közöljük *Papp István* Székesfehérváron – természetesen az ottani jubileumi rendezvényen – tartott magisztrális előadását. *Papp István* a feszültségekkel, antinómiákkal és aporiákkal néz szembe előadásában, és – mint minden ilyen, komolyan aporetikusnak mondható-nevezhető dolgozat – az övé sem csupán aporiák boncolása, de egyúttal, sőt talán elsősorban az aporiákat először igazán láttató, felfedező értekezés is. Megállapításai, elemzései sokáig fogják a szakmát, mindannyiunkat foglalkoztatni. (VK)

A megyei könyvtárak ötven éve: ellentmondások és feszültségek

Amikor valaki visszasandít egy jelenség ötvenévére, szeretné, ha egy szép, felfelé ívelő, csupán kisebb ingadozásokat mutató vonalat látna. Különösen ha a tárgy iránt pozitív elfogultság él benne. Ilyenkor fordul elő, hogy felüti fejét a Ferenc József-szindróma az értékelésben: minden nagyon szép, minden nagyon jó, mindennel meg vagyok elégedve. Holott az élet korántsem jellemezhető valamiféle egyenes vonalú, állandóan emelkedő fejlődéssel, mert könnyen odajutunk, hogy a fejlődést azonosít-

juk az anyagi gyarapodással, s megfélekedezünk a szellem, a lélek gazdagodásáról, kiteljesedéséről, amit pedig mindenkinek egy emberöltő alatt kell megélnie, s minden újszülöttnek újra kell kezdenie. Attól tartok, így van ez az intézményekkel, sőt a társadalommal is: szinte napról-napra kell megélniök azt az élményt, hogy javára vannak az embereknek, hogy teljesítik a rájuk kiszabott feladatot, hogy megteszik azt, amit akkor és ott tenniök kell. Ettől függ jóérzésük; boldogságuk, ha ez utóbbi kifejezést nem korlátozzuk csupán az egyesek állapotának leírására.

Boldogok-e a megyei könyvtárak?

Boldogok voltak-e a megyei könyvtárak az elmúlt ötven évben? Nyilván, mint a legtöbb kérdésre, erre sem lehet egyértelmű válasszal felelni. Amire kísérletet tehetek, az, hogy megpróbálok rámutatni néhány tényezőre, amelyek – véleményem szerint – határozottan befolyásolták boldogságérzetüket. Fiziológiai analógiával élve értelmezzük úgy a boldogságérzetet, mint egy szervezet ösztönös törekvését a benne lévő vagy a közte és környezete közötti ellentmondás, feszültség feloldására. Ebben a meghatározásban persze benne rejlik az is, hogy a boldogságérzet, azaz a nyugalom a feszültség feloldásával, az ellentét megszüntetésével elért, ajándékba kapott vagy kiküzdött boldogságérzet, vagyis nyugalmi állapot csak átmeneti lehet, hiszen új és újabb ellentétek keletkeznek az élet természetes velejáróiként. A meghatározásban továbbá az is benne van, hogy a szervezetet egyidejűleg nemcsak egy feszültség zavarja, hanem akár több is, amelyek egymást erősítik vagy gyengítik, egymással is összefüggenek, egymásra hatnak, s kikövetelik, hogy valamiféle elsőbbségi sorrendet tegyen köztük az ellentétől vagy feszültségtől szenvedő alany.

Ettől a szenvedéstől azonban nehogy bárki is meghatódjon vagy aggódni kezdjen. Mert ha jobban megnézzük, azt láthatjuk, hogy valamiféle sajátos mechanizmussal maguk a szervezetek keresik a feszültséget, saját közérzetük javításának végső céljával. Ha jól emlékszem, Francis James írt A nyúl regénye c. művében arról, milyenek is képzelik el a nyulak a mennyországot: hát ahol állandóan vadásznak rájuk, ahol dörögnek a puskák, ők pedig inaszakadtukból, de boldogan menekülnek a vadászok elől.

Miért szeretem a megyei könyvtárakat?

E filozofálgatás után térjek csak vissza tárgyamhoz, mely iránt pozitív elfogultságot jelentettem be. A megyei könyvtárról lesz szó, s bár a címben ötven évről esik említés, nem szabályos, kivált pedig nem részletes és kimerítő történet vagy akár csak történeti adalékok következnek a továbbiakban. Inkább a megyei könyvtárnak hívott jelenség néhány jellegzetességére szeretném a figyelmet irányítani. E jellegzetességeket feszültségként vagy ellentmondásként mutatom be, amelyek részint már feloldódtak, részint ma is élnek, részint újjászülettek és újjászületnek a megváltozó körülmények között. Ám ha megszűntek is, el nem felejthetők, mert hozadékuk beépült nemcsak a jelenség történetébe, hanem szervezetébe, létébe és tudatába egyaránt. Szellemi és anyagi hozadékuk mindenképpen hozzájárult a megyei könyvtár tartalmának gazdagodásához.

Hogyan működik a közlekedőedény?

Bevezető megjegyzéseim végezetéül kérdem: miért a pozitív elfogultság? Hát azért, mert egy rendszer teljesítőképességét végső soron a legteljesítőképesebb tagjai határozzák meg. A közlekedőedények törvénye azt mondja: ha több, különböző keresztmetszetű edényt egy csővel összekötünk, közlekedőedényt kapunk. Ha a belé helyezett folyadék homogén, és csak a nehézségi erő hat rá, akkor az egyes edényekben a vízszint azonos magasságú (kivéve, ha az edények keresztmetszete nagyon kicsi). Ezen az alapon működik a vízvezetéki csőhálózat, a szökőkút – és a könyvtári rendszer. A legnagyobb keresztmetszetű könyvtár, a megyei könyvtár szolgáltatóképessége határozza meg, milyen szinten áll a kisebb keresztmetszetű könyvtáraké. (Ha ezek keresztmetszete nagyon szűk, feltételrendszerük gyenge, nyilván nem jelenhetnek meg bennük a megyei könyvtár szolgáltatásai az elvart és lehetséges szinten.)

Lássuk hát a feszültségek, ellentmondások közül elsőnek mindjárt azt, amely a közlekedőedény-modellből következik. (Egyébként nem törekszem az ellentétek teljes és rendszeres bemutatására, mert annyira összegubancolódtak, hogy egy fonalgombolyaghoz hasonlíthatnak, amelyen egy kismacska töltötte játékos kedvét.) A megyei könyvtár – akárki akármit is mond – túlnyomórészt székhelye lakosságát szolgálja, habár szolgáltatásait – elvileg – egész vonzáskörzetének lakossága igénybe veheti. Vagyis egy olyan ellátó rendszert kellene működtetnie, amelynek minden fogyasztója azonos esélyekkel jut hozzá a szolgáltatásokhoz. Ez az eszmei – elméleti követelmény a valóságban nagy kompromisszumokkal, nagy politikai szövirágoztatással valósul meg, ha megvalósul. Ez az ellentmondás egyelőre csak álmatlan éjszakákon okoz lelkiismeret-furdalást, komolyabb következménye nincs. A könyvtári ellátáshoz fűződő lakossági érdekeket a helyi közösségek képviselői még nem tekintik olyan súlyúaknak, hogy a megyei közgyűlés érdeklődésének homlokterébe helyezték. A külső szemlélőnek úgy tűnik, hogy a közlekedőedény szűkebb keresztmetszetű csövei korábban talán nagyobb figyelmet kaptak.

A város és vidék – értsd: falu – könyvtári ellátásának színvonala képezi itt az ellentmondás lényegét. Magam mindig is hajlottam arra, hogy a falu könyvtárügye a városi könyvtárügyön múlik. Ezért is nem támogattuk a szlovák kollégák kezdeményezését az 1960-as évek végén, a '70-es évek elején, hogy az IFLA-ban külön falusi könyvtári szekció alakuljon. Utólag is helyesnek látszik ez a politika, s a városi könyvtáraknak, közöttük is első helyen a megyei könyvtáraknak a fejlesztését volt célszerű szorgalmazni. Gondoljunk csak az egyéni és tömegközlekedés lehetőségeinek fejlődésére, a telekommunikációs forradalomra, a magyar glóbusz globalizálódására. Mégis mindenek ellenére a feszültség nem szűnt. Talán még szembetűnőbbé vált. Ha a könyvtári vidék fogadóképessége nem javul gyorsan és radikálisan, az éjszakai lelkiismeret-furdalások nappali feldolgozása nem lesz elég az új trendekkel szemben. Tulajdonképpen a klubkönyvtári csatában sem könyvelhettünk el fényes sikereket, s kérdés, mi lesz most a kimenetel a teleházak és telekunyhók falanxa közeledtén?

Hol az önzetlenség határa?

Személyes kudarcként éltem meg, hogy minden jószándék ellenére az új könyvtári törvény inkább meszesítette, semmint rugalmasabbá tette volna a megyei

könyvtári funkció ellátásának szervezeti kereteit, s ráadásul a fenntartás, a finanszírozás kérdésében is lazán fogalmazott. A megye és a megyeszékhely város alkujára bízta, miképpen egyeznek meg mind a felügyelet, mind a költségvetés, mind a tulajdonlás kemény kérdéseiben. Ez nem is lett volna baj, ha néhány alapvető egyértelműen, világosan, a társadalmi-politikai célokból következően fogalmazna meg, s életképes alternatívák közötti választást kínálna az érdekelteknek. Mire gondolk? Arra, ami a székhely és a vonzáskörzet lakossága könyvtári ellátásának feszültségéből következik. Nyilván nem a megyei közgyűlés feladata a helyi szolgáltatások finanszírozása, mint ahogy nem a székhely város önkormányzatáé a megyei ellátási rendszer működtetése. Viszont mindkettő határozott kötelezettséget jelent, amelyet megegyezéstől, helyi vagy országos politikai harcoktól, jószándéktól és helyi hagyományoktól nem lehet függővé tenni. Ezt a törvénynek egyértelműen kell rendeznie. A helyi szolgáltatások és az ellátási rendszer működtetése kétségkívül szorosan összefügg, hiszen a megyeszékhely (és a megye egyéb városai) helyi szolgáltatásait kívánja hasznosítani az ellátási rendszer. Mégis, ha egy konkrét intézményről van szó, amelynek egyaránt feladata a helyi szolgálat és az ellátási rendszer működtetése, óhatatlanul az utóbbi szorul háttérbe. Ki az a könyvtáros, aki nem az előtte álló olvasó által nekiszegezett igénynek ad elsőbbséget az elvi-szakmai s ráadásul közvetetten és nem személyesen jelentkező igénnyel szemben? S máris itt az ellentét, amely végig jelen volt, hol erősebben, hol gyengébben a megyei könyvtárak egész életében. Mert a lényegükből következett. Ugyanis azon az alapon lettek koncipiálva, hogy hatékonyabban, színvonalasabban, politikától, közigazgatástól függetlenül és biztonságosabban lehet az ellátási rendszer működtetésének funkcióját ellátni egy élő könyvtári szervezetbe szervesen beépülve, mint akár a hivatal keretében, akár egy önálló ügynökség formájában. Ez igaz is volt a szocialista társadalmi viszonyok között, és Sallai István bölcsességét mutatja, hogy ezt a megoldást minden módon és eredményesen szorgalmazta; a rendszer megváltozásával azonban kérdésessé vált egyedül üdvözítő volta. Most már határozottan artikulálódnak a különféle közösségek érdekei, vége a monolitikus társadalmi szerkezetnek. Míg korábban az volt a cél, hogy a szakma minél jobban és a lehetőség szerint függetleníse magát a fennálló rendszertől, most az kellene, hogy minél szorosabban illeszkedjék a társadalom demokratikus közösségeihez. Ez könyvtárra fordítva annyit tesz: ne várjuk el egy területi illetékességű önkormányzattól, hogy helyi szolgáltatásokat finanszírozzon, és vice versa.

Vegyük már észre a közösségek önzését és érdekérvényesítő törekvését, s ne igyekezzünk egy más viszonyok között bevált modellhez görcsösen ragaszkodni. (A külföldi példák is ezt mutatják, mint például az angol vagy holland valódi megyei könyvtárak vagy a német Bibliotheksstelle-k, vagy a hozzánk talán közelebb álló skandináv – dán, norvég – megoldások.)

Járás–megye–régio–vonzáskörzet

A helyi és a területi funkció feszültsége újabb dimenziót nyer azzal, ha a megye és országrész viszonylatába helyezzük. A modern magyar közigazgatás apostolainak és munkásainak a demokratizmus intézményes alapjainak megteremtése mellett a járás- és megyerendszer átalakítása volt a célja talán már a harmincas, negyve-

nes években is. Ez utóbbi szükségesség mind nagyobb erővel jelentkezett, azonban az országos és helyi politikai érdekek a megye szintjén sikeresen verték vissza mind- eddig a korszerűsítési törekvéseket. Részsikert jelentett a járások felszámolása, amely ugyan érzékeny vérvesztéséget okozott a szolgáltatások terén, így a könyvtá- ri ellátás rendszerének is, de ugyanakkor lehetőséget nyújtott korszerűbb megol- dások választására, s ezzel a lehetőséggel nem kevés helyen éltek is. Az országgré- szekben való gondolkodáshoz a maga módján a könyvtárügy is csatlakozott. A re- gionális könyvtári gondolat debreceni és szegedi fáklyavívői ugyan egyetemi könyvtárosok voltak, de a közkönyvtárügy sem idegenkedett tőle. (Nyugat-Dunán- túlon megyei könyvtárra esett az úgy-ahogy realizálódni készülő regionális funk- ció.) Az, hogy a regionális könyvtár eszméje utóbb elhalt, talán annak a következménye, hogy hagyományos állományokban gondolkodva, manuális módszerekre támaszkodva, modern technológia hiányában nem lehet regionális ellátást megva- lósítani, ha pedig mindez rendelkezésre áll, vajon érdemes-e? S nem inkább orszá- gos méretben kell-e tervezgetni?

Hol az önzés határa?

A megyei könyvtárban egy másik feszültség forrása a megyei és az országos érdek megjelenése. A megyei könyvtár egyfelől mindig is tudva tudta, hogy prospe- rálása csakis társaival együtt lehetséges, valamint ha ráhangolódik az országos tö- rekvésekre, sőt ha tevékeny szerepet és feladatokat vállal a közös munkában; más- felől azonban nem hogy tudta, de bőrére érezte a megyéje és székhelyvárosa szabta kereteket, esetenként korlátokat, anyagi lehetőségeket s legelsősorban használói- nak az igényeit. Ez a feszültség gyakran vezetett közös állásfoglalásokhoz, de rit- kábban közös feladatok közös finanszírozásához. A legnehezebb, majdnem a lehe- tetlen kategóriájába tartozik megyei költségvetési pénzek vagy egyéb erőforrások közös kalapba való helyezése mindenki által fontosnak tartott fejlesztési vagy egyéb munkák elvégzésére. Könyvtári konzorciumok, óh! A legtöbb, mi várható volt, a központi támogatás nagylelkű átengedése ily célokra az azonnali tizenkilenc részre való osztása helyett vagy konkrét szolgáltatások egyenkénti megvásárlása. Számomra a legtanulságosabb példa erre a közkönyvtári számítógépesítés, amelyet a vonakodó, egyéni érdekeken felülemelkedni nem tudó döntéshozatal, az egyéni utak keresése, a kivárára való játszás, a kizárólag források keresése és végső soron országos összesítésben a szükségesnél és indokoltnál jóval magasabb ráfordítás jel- lemezett. Persze ezt a helyi és közös érdek közötti feszültséget feloldhatta volna egy határozott és a felelősség vállalásától nem visszariadó állami vezetés, amely lete- hette volna voksát akár egy külföldről honosítandó, akár egy saját fejlesztésű rend- szer mellett (ld. Finnország vagy Szlovénia), de a hivatalra kisebb veszéllyel járt, ha a pénzt adja át az egyes igénylőknek, s ezzel együtt a döntés felelősségét is. Az elszalasztott lehetőségek mellett azonban nem szabad megfeledkezni arról a kontri- búcióról, amellyel a megyei könyvtárak segítették az országos könyvtári rendszert, elsősorban a szakmai közgondolkodás előmozdítása terén (konferenciák, tovább- képzések szervezése, kiadványok megjelenítése, kezdeményezések, mint például olvasótáborok támogatása, központi szolgáltatások ösztönzése stb., de én még em- lékszem a bibliográfiai tervek vagy a referenzválaszok nyilvántartására is).

Az elefántkölyök ormánya

Nem tudom, miért, de hajlamosak vagyunk mosolyogni rajtuk, s inkább a könyvtárosképzés körébe utalni az olyan nagy szavakat, mint például a könyvtár missziója, küldetése. Talán szemérmességből, mint ahogy ma már nemigen emlegetjük a könyvtáros hivatást sem. Pedig a megyei könyvtárakban is, mint ahogy más könyvtárakban, feszültségek támadtak és keletkeznek újra meg újra a küldetés értelmezése kapcsán. Ritka kivétellel a semmiből kellett megteremteni vagy ötven éve egy olyan intézményt, amely per definitionem az elmúlt korok szellemi kincsét őrzi a jövő, és hasznosítja a jelen generációk érdekében. Egy múlt és tapasztalatok nélküli könyvtárnak kellett ápolni és ébren tartani a tradíciót, az előrehaladás garanciáját. Egy múlt nélküli könyvtártípusnak kellett kiküzdenie helyét a nap alatt, magát partnerként elfogadtatnia dicső évtizedekre, sőt évszázadokra visszatekintő intézményekkel. A kisebbségi érzés gyakran volt hajtóereje a fejlődésnek, de esetenként oka tévedéseknek és tévutaknak, olykor ma már megmosolyogni valóknak is. A megyei könyvtár küldetéséről – bár akkoriban nem így nevezték, hanem feladatkörnek, funkciórendszernek, szerepnek vagy tennivalóknak – sok vita folyt az elmúlt évek során, és járult hozzá a gondolatok tisztázásához, a tudat gazdagításához. Az idő előrehaladása lassan-lassan feloldotta az ellentmondást a múltnélküliség és a tradíciószolgálat között éppen úgy, ahogy a napjegylenlőség előnyomulása is előnyomult a nagy-nagy, zöldesszürke, zsíros, sűrű babérfákkal szegélyezett Limpopo folyó mellett, hogy elhozza azt a napot, amikor a kis elefántkölyöknek megnőtt az ormánya (Rudyard Kipling: Az elefántkölyök. Ford. Jékely Zoltán és Szász Imre.)

Polgári könyvtár szocialista viszonyok között?

Ünnepi alkalmakkor nem szívesen néz szembe az ember kellemetlen kérdésekkel, de éppen ünnepi alkalmakkor kell megtenni ezt. Magam is nekifutottam több ízben annak a kellemetlen kérdésnek, hogy is van ez: a modern megyei könyvtár hogyhogy éppen a szocializmus évtizedeiben született meg és bontakozott ki? Nem kell megijednünk, ilyen és hasonló kérdéseket más szakmák is feltesznek maguknak. De legyen elég nekünk a magunk kérdése. Nyilván erre több válasz is adható. Nem ismétlem itt meg a saját válaszaimat s másokéit sem. A könyvtártörténet-íróknak még lesz dolguk ezzel a kérdéssel. Most arra a feszültségre hívom fel a figyelmet, amely a hivatalos politika és ideológia, valamint az éppen általa létrehozott intézmény között alakult ki. Ezt a könyvtárosok érdemének tudom be, akik elfogadtatták a 20. század második felére érvényes közkönyvtár eszméjét a hatalommal, és elérték, hogy megteremthessék azt. Ezért érezzük mindannyian magunkénak a megyei könyvtárat. Nem engedjük elvenni magunktól a jól végzett munka örömét, ugyanakkor nem engedjük megbélyegezni sem, mint a levitézlett rendszer kultúrpolitikájának diadalát. Én azt hiszem, nagy elődeink érdeme, hogy megragadták a lehetőséget, és a háború utáni Európában világszínvonalú könyvtár-politikai célokat tűztek ki, igazodva a világszerte kibontakozó trendhez, sőt annak élvonalában járva nem szocialista könyvtártípust hoztak létre. Élni persze kellett, lehetőleg túlélni, és ezért kompromisszumokat vállalni, ravaszkodni, szóbeli engedményeket mutatni, amelyeket aztán tetszeli visszavonások követtek. Ebben a feszültségben szü-

lettek meg és értek meg a megyei könyvtárak, s gyűjtöttek annyi tapasztalatot, hogy ma már a nemzeti kulturális örökség tradicionális könyvtárai. De azok voltak már a nyolcvanas évek végén, és csodálkoztak is rajtuk az akkoriban segítőkészségtől buzgó nyugati kollégák, akik el akarták magyarázni, mi a mennyi, mi is az a korszerű, demokratikus közkönyvtár. Nem volt mit elmagyarázni, mert ugyanannak a nemzetközi könyvtári világnak voltunk a részei, s legfeljebb mi neheztelhettünk rájuk vagy magunkra, hogy ezt nem tudták rólunk.

Fából vaskarikát

S máris újabb feszültség van kibontakozóban – bár ne fessek az ördögöt a falra –, az apolitikus, a világnézetileg semleges és a politikus, világnézetileg elkötelezett könyvtár koncepciója között. Ez a feszültség kisebb-nagyobb mértékben óhatatlanul megjelenik minden intézményben, sőt lehetséges, hogy minden könyvtárosban is. Hiszen ember nincs tudatos vagy ösztönös világnézet nélkül, s így intézmény sincs, azaz fából vaskarikának tűnik az elkötelezetlen könyvtár. A kérdés inkább az, mire kötelezi el magát, melyek azok az értékek, amelyekhez igazítani akarja munkáját, szolgáltatásait. Eddig talán csak a szerencsének köszönhetjük, hogy nem firtatta környezetünk érdemben az állomány összetételét, a gyarapítás preferenciáit, a szolgáltatás súlypontjait. Nem kérdőjelezte meg a könyvtári szolgálat értelmét, terjedelmét, szükségességét. Kisebbségi kihívásokról szolt ugyan a fáma, de komoly veszély eddig nem fenyegetett. Ez akár meg is nyugtathatna minket, ha nem merülne fel bennünk a kétely: hát annyira érdektelenek vagyunk, hogy senkinek sincs szüksége ránk? Hogy elhanyagolható tényező vagyunk a mindennapok különféle harcaiban? Nem érzékelünk fenntartói elvárást? Nyomást a közösség részéről? Ha eddig nem is, véleményem szerint előbb-utóbb – ha jól dolgozik – a könyvtár is érdekessé válik a társadalmi érdekcsoportok számára, ha pedig nem, annál rosszabb. Nincs késő még ahhoz, hogy elébe menjünk az ebből a feszültségből fakadó esetleges veszélyeknek, s magunk előtt is tisztázzuk, milyen könyvtárat akarunk felkínálni a közösségnek, s vajon a közösség elfogadja-e ezt a könyvtárat. Itt komolyabb és nehezebb kérdésekkel kell szembenézni, mint akár a könyvtári szolgálat méretezése, az épületnormák megállapítása vagy a létszámminimum. A szolgáltatások minőségéről, értékorientációjáról, függetlenségéről és autonómiájáról van szó, a közösség minden tagjának, minden érdekcsoportjának kiegyensúlyozott szolgálatáról. Ezt talán egyszerűnek látszik általánosságban megfogalmazni, de nagyon nehéz lesz lefordítani például a beszerzési döntések nyelvére. Minél előbb lesz szakmai etikai kódexünk, annál könnyebben tudjuk feloldani az újra meg újra jelentkező feszültségeket.

Értékorientáció és tömegigény

S van egy olyan feszültségforrás, amelyet egyedül a közkönyvtár ismer, s ez jelentkezett a megyei könyvtárakban is. Az értékes és értéktelen közötti viszony talán nem volt annyira kiélezett, mint a kisebb könyvtárakban, de jelenlétét kár

volna figyelmen kívül hagyni. A kezdetekben ez furcsa formában mutatkozott: az érték álarcát húzták a propagandacélú szovjet és magyar szépirodalom műveire, s a hivatalos művelődéspolitikai ezek népszerűsítését várta el a tényleges értéket képviselő szépirodalommal szemben. (Már ha egyáltalán kellő példányszámban állt volna például a klasszikus magyar szépirodalom az ötvenes években rendelkezésre.) Az ismeretterjesztő irodalom terén ugyanez volt a helyzet, különös tekintettel a társadalomtudományi szakokra. Azóta változott a helyzet, de az érték és értéktelen viszállya tovább élt. Csakhogy most az értéktelen nem hivatalos, hanem közönségtámogatást nyert. Felvirágzott a lektűr, bestseller, szórakoztató irodalom, s a megyei könyvtár sem engedhette meg magának, hogy ezeket a keresett munkákat értékalapon kirekessze állományából. Az ellentmondás a költségvetési keretek szűkülésével csak erősödött. A helyzet tovább bonyolódott: a könnyed irodalom határozottan javította a forgalmi statisztikát, amit viszont kisebb-nagyobb sikerrel a költségvetési tárgyalásokon lehetett érvként felhasználni, éppen az értékes művek beszerzése érdekében. S a lektűr beszerzése mellett felmerültek újabb keletű érvek is: a könyvtári szolgálatot az adófizetők tartják fenn, tehát joguk van az igényeiknek, érdeklődésüknek megfelelő anyagokhoz akkor is, ha ezek messze elmaradnak az értékküszöbötől. A nevelő könyvtár napsütötte tájait időközben komor felhők takarták el, s az ízlésformálás helyett az igénykielégítés lett a lözung. Ugyanakkor a könyvtár s különösen a megyei könyvtár szakmai etikája mindvégig az értékek tiszteletén alapult, s a könyvtárosok a kölcsönzöpult alá söpörték a tömegesen forgó sikerkönyveket, lektürt és okkultista irodalmat. Mi ez, ha nem feszültséggel teljes állapot, amely újra és újra feloldást igényel, akkor is, ha tudjuk, végérvényesen aligha oldhatjuk fel.

Változatok a funkciórendszerre

Már egy lépésnyire kerültünk a közkönyvtár klasszikus hármas funkciójából (tájékoztatás, nevelés, szórakoztatás – a sorrend könyvtár- és helyzetfüggő) fakadó ellentmondásokhoz. Ráadásul ha hozzávesszük újabban a szociális funkciót is (amit én ugyan nem funkciónak, hanem a tevékenység és a szolgáltatások egyik aspektusának tekintek), akkor bizony a funkciórendszeren keresztül a feszültségviszonylatok kaleidoszkópjába pillanthatunk bele. Ez a kaleidoszkóp meglehetősen sűrűn forog hossz tengelye körül, hiszen naponta kell hozni olyan döntéseket, amelyek befolyásolják a funkció egymáshoz való viszonyát, elsőbbségi rendjét. Egy-egy megyei könyvtár fejlődéstörténetét döntő mértékben határozza meg, miképpen alakult a funkciórendszer helyi változata. Messziről úgy tűnik, hogy általában a helyi feltételek (elsősorban anyagi, épület- és fenntartói feltételek) határozták meg, merre fordult a megyei könyvtár sorsa, s utána illesztették csak hozzá az ideológiát az elkerülhetetlenhez. A könyvtáros szinte mindenütt ösztönyszerűen törekedett a teljes funkciójú megyei könyvtár megvalósítására, s csupán a körülmények kényszere alapján találta ki azt, hogy másképpen is lehet élni. A kaleidoszkóp alakzatainak gazdagságát tovább növelte, hogy maguk az egyes funkciók is változásokon mentek keresztül: főként gazdagodtak, némely tekintetben talán sorvadtak is. Egészen más értendő tájékoztatáson 2002-ben, mint 1952-ben, de ugyanígy a szórakozáson és a nevelésen is. Minden változás azonban

egyben feszültségforrás is, ezért számíthatunk arra, hogy a funkcionális feszültségek továbbra is jellemezni fogják a megyei könyvtárakat, s kezelésükre fel kell készülni.

Általános tudományos könyvtár?

A funkciórendszerrel függött össze a mára könyvtártörténetivé vált vita arról, vajon általános tudományos könyvtár-e a megyei könyvtár vagy sem. Ha emlékeim nem csalnak, Sallai István vetette fel a gondolatot a megyei könyvtár rangemelésé céljával. Ez természetesen a nézetek szembenállásához vezetett. A prótábor zászlóvivője Bényei Miklós volt, a kontráké B. Nagy Ernő. Mindketten komoly, megfontolásra érdemes érveket húztak elő tarsolyukból, csak eggyel nem számolhattak, az idővel, s azzal, hogy ő mit húz elő a magáéból. A vita, amely kis túlzással a megyei könyvtár populárisabb és informacionalistább felfogása között folyt, a tematikai és technológiai fejlődés következtében érdektelenné vált. B. Naggyal szemben, aki joggal kérdőjelezte meg az általános tudományos könyvtár mint olyan kivitelezhetőségét, s az enormis anyagi feltételek súlyos dorongját forgatta a vitában, talán inkább Bényeinek lett mára igazza, aki a kiinduló tájékozódás feltételeinek megteremtésére helyezte a hangsúlyt a konkrét gyűjtemény felépítése helyett. Mindenesetre ennek az ellentmondásnak szakmai szintű feltárása és feldolgozása hozzájárult annak a megyei könyvtári képnek a kialakulásához, amely ma él bennünk.

Együttműködés vagy közös ló?

Szorosan kapcsolódik ehhez az ügyszöz az egyetemi és a megyei könyvtárak egymáshoz fűződő viszonya. Nem mondom ellentét párt, mert nem ellentétről volt és van szó, hanem inkább kapcsolatról, amelyet ha nem is jellemez kielégítő mértékben az együttműködés, nem zavarnak feloldhatatlan kontroverziák. Ehhez hozzájárult az is, hogy Csűry István annak idején nagyon okos dolgokat mondott a megyei könyvtárakról, mint ahogy Sallai István is az egyetemi könyvtár épületéről. Az együttműködés alapját voltaképpen az az olvasóréteg jelenti, amely egyaránt jelentkezik mindkét könyvtárban: a nappali, esti és levelező hallgatóság. A megyei könyvtár viszonylag korán tisztázta magában, hogy fel kell készülnie a főiskolai és egyetemi hallgatók, a továbbképzések résztvevői, a mélyebb szakirodalmi igényekkel jelentkezők kielégítésére, s a felsőoktatási könyvtárak is kinyilvánították szándékukat a falakon túli használók fogadása és ellátása tekintetében. Ezt a harmonikus viszonyt csak felületesen borzolták azok a hullámok, amelyeket olyan kijelentések keltettek, hogy elégs közkönyvtár épült, most az egyetemeken a sor, vagy hogy ne kapjanak külön teret a közkönyvtárak a hallgatók ellátására, e pénznek jobb helye lenne a felsőoktatási könyvtárakban. Ezek életidegen nézetek voltak, nem is nyertek teret.

Vajon ugyanilyen életidegen lenne az az elképzelés is, amely a megyei könyvtárat egyben a székhelyén működő felsőoktatási intézmény központi könyvtárának funkcióival ruházná fel? Vagy közös épületben helyezné el egységes könyvtárként

a kettőt? Ez utóbbi esetben a telepítés kérdése merül fel döntő szempontként: egy helyi szolgáltatásokat nyújtó, városi könyvtárként is működő megyei könyvtárnak nem biztos, hogy legjobb helye a campuson lenne; viszont egy jó egyetemi könyvtári hálózat mellett a központi könyvtár talán elképzelhető a városközpontban. Vagy legyünk realisták, s szálljunk le a közös lóról?

Holdudvarfunkciók

Külső és belső viszonylata egyaránt van annak a feszültséggócnak, amelyet hadd nevezzek holdudvarfunkciónak. Ezek azok a funkciók, amelyek a hagyományos könyvtári tevékenységi körhöz kapcsolódnak, de túlmennek rajtuk, s belemenyűlnak a szomszédok kertjeibe. Házon belül sokszor megkérdőjeleződik egy-egy közművelődési akció, egy-egy nevelési program, egy-egy információs vállalkozás indokoltsága mondván, hogy erre kell-e költeni a szűkös költségvetést, a mi illetékességünkbe esik-e, miért mások helyett dolgozunk stb. A másik fél ambivalens álláspontot látszik elfoglalni: hol biztatja a megyei könyvtárat funkciói kiterjesztésére, hol illetéktelen beavatkozásnak tekinti kezdeményezését. A megyei könyvtári gyakorlatot áttekintve talán megállapítható, hogy több hasznot hajtott mindenféle értelemben a funkciók kiterjesztése, mint a visszavonulás a könyvtári sáncok mögé. A helyes taktikának ez esetben a feszültség feloldása és nem a feszültség elfojtása látszik.

Főhajtás a szüfrazettek előtt

A könyvtár mindennapi működésében is keletkeznek bőségesen ellentétek és feszültségek. És most nem csak a hagyományos feldolgozó–olvasószolgálatot Hassliebe-re gondolok. Mindezek bőven adnak tennivalót a menedzsmentnek.

Vegyük mindjárt a gyerek- és felnőtt szolgálat párosát. A megyei könyvtárak történetére rányomta bélyegét a gyerekszolgálat emancipációjáért folytatott küzdelem, amelynek nagy alakjai elévülhetetlen érdemeket szereztek; elnézésüket kérem, hogy most nem sorolom fel nevüket. Az elhelyezési körülmények javításáért, a nagyobb költségvetési tortaszéletért s nem utolsósorban az érdekes személyzetért házon belül és országos szinten is számos csatát kellett megvívni. Azt hiszem, béke ma sincs az olajfák alatt. A helyzetet nehezíti és bonyolítja, hogy maguk a gyerekek is megváltoztak, s először talán azt kellene kifürkészni, hogy mit is várnak el ők a könyvtártól, hogy aztán meg is kaphassák azt. Néhány megyei könyvtár a körülmények alakulása következtében (s remélem, sőt biztos vagyok benne, nem a könyvtárosi koncepcióból fakadóan) nem fejlesztette ki gyerekszolgálatát, vagy külön épületben helyezte el. A teljes funkciójú megyei könyvtár jegyében talán nem kellene ezt a helyzetet véglegesnek tekinteni. Hogy egy hozzám közeli példát hozzak, s ha elfogadják a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat tiszteletbeli megyei könyvtárnak, ott idestova száz év után sikerült beilleszteni a gyerekszolgálatot a központi könyvtár szolgáltatási kínálatába. S ha mutatkozott is feszültség a beillesztést megelőzően, tudomásom szerint felengedett a működés során.

Vén Márkus esete az imázsépítéssel

Vagy vegyük a megyei könyvtár egésze és legfontosabb különgyűjteményeinek viszonyát. Helyismereti gyűjtemény és zenei gyűjtemény nélkül nem képzelhető el megyei könyvtár, de kezdettől fogva az igazgató Vén Márkusként saját magának tette fel a kérdést: oldjak-e, kössek-e? Ha túlságosan szorosra kötötte a különgyűjtemény és a könyvtár egésze közötti kapcsolatot, könnyen megsérülhettek éppen azok a jellegzetes szolgáltatások, amelyek végett a különgyűjteményt létrehozták. Ha eloldotta a szálakat, könyvtár keletkezhetett a könyvtáron belül, ami által az egész, vagyis az olvasóközönség érdekei sérülhettek. Köztudomású, hogy minél jobban működik egy különgyűjtemény, minél ambiciózusabb a vezetője, annál nagyobb centrifugális erő hajtja. A menedzseri művészet egyik próbája, miképpen tudja centripetális erővel ellensúlyozni az önállósodási törekvéseket, de ugyanakkor hasznosítani is őket a könyvtár egésze érdekében. Valószínűleg a modern technológia ebben is segítségére lesz a menedzsernek, s közös alapra helyezhetők az általános és a különgyűjteményi szolgáltatások. Mert azt sem szabad elfelejteni, hogy éppen a zenei gyűjtemény és a helyismereti gyűjtemény az, amely igen sokat tesz a könyvtár imázsáért környezete meghatározó, véleményformáló köreiben. Specializált szolgáltatásaik révén szoros munkakapcsolatba kerülnek olyan személyekkel és intézményekkel, akik és amelyek rajtuk keresztül ítélik meg a könyvtár egészét. Hozzá kell tenni azonban azt is, hogy ennek következtében újabb feszültségek alakulhatnak ki, minthogy a különgyűjtemény intézményen belül részérdekeket képviselhet. Az ilyen feszültségek azonban minden érdekeltnek csak javára válhatnak.

Dilemmák az állománnyal

Mostanában vált divatossá a tulajdonlás és a hozzáférés ellentétpárjával való foglalkozás, de a probléma lényege már réges-rég keletkezett. Az ellentmondáson először a gyűjtemény célirányos fejlesztésével kívántak segíteni, majd a könyvtárközi kooperáció bizonyos kezdetleges módszereivel és eszközeivel, de csak mostanára került elérhető közelségbe az ellentmondás feloldásának lehetősége. Az, hogy a technológia rendelkezésünkre áll ahhoz, hogy a távoli forrásokat úgy használhassuk, vagy majdnem úgy, mintha a saját falaink között lennének tárolva, még nem jelenti azt, hogy fel is oldottuk a tulajdonlás vagy hozzáférés dilemmáját. A kérdés ma is ott mered előttünk a maga bonyolultságában, legfőljebb könynyebben dönt az ember a hozzáférés javára. Ez azonban még nem elvi döntés, még nem határoztuk meg, mekkorának is kell lennie az optimális megyei könyvtári állománynak (s természetesen ezt minden esetben külön-külön kell meghatározni), milyen legyen az összetétele, milyen szerepet játsszanak benne az elektronikus dokumentumok stb. Úgy vélem, az állomány olyan feszültségekkel terhes terület, amelyet csak egy ideig lehet szükségmegoldásokkal kezelni. Előbb-utóbb a problémát ki kell emelni a tankönyvekből, s az új körülményeknek megfelelő, elméletileg és gyakorlatilag helytálló választ kell adni az archivális funkció, az önmegújító állomány, a selejtezés, a használati érték, a kincsképzés stb. fogas kérdéseire.

Profit vagy proszít?

Boldog naivitásban és tisztességes szegénységben telt a megyei könyvtárak – s minden más könyvtár – élete a múlt század harmadik negyedében még, húsz–huszonöt éve azonban először csak a távoli horizonton, majd egyre közelebb gyülekeztek az ingyenesség és térítés viharfelhői, sőt részünk volt már egy-egy tisztességes zivatarban is. És korántsem mondhatjuk, hogy ezzel kiadták mérgüket. Nagyon nehéz volt feldolgozni a konfliktust a kultúra mint ingyenes közjó és a szolgáltatásért szedett díjak között. A könyvtári költségvetés saját bevételek rovata mind vastagabb lett, amivel együtt járt, hogy át kellett értékelni számos korábbi eszményt, meggyőződést, elméletet és gyakorlatot. Ha mérleget akarnánk vonni az eddigi fejleményekről – s talán érdemes volna megtenni –, föltételezhetően nem azért csökkent, ahol csökkent a használók száma, mert a beiratkozásért, bizonyos szolgáltatásokért térítést szedtek. Az olvasóktól befolyt díjak viszont minden bizonnyal hozzájárultak új, a piaci igényeknek megfelelő szolgáltatások kifejlesztéséhez.

Családi perpatvarok

S voltak-vannak feszültségek a könyvtári személyzet körében is. Csak a távoli aranykorban képzelhettük azt, hogy a könyvtárosok egy nagy, békében élő, torzsalakodástól mentes családot alkotnak. Ismerünk ilyen családot? No ugye! Nem is azokra a kisebb-nagyobb munkahelyi konfliktusokra gondolok most, amelyek elkerülhetetlenek minden munkahelyen, s amelyeket bölcsen kezel minden rátermett vezető. Vannak itt súlyosabb s nemcsak egy-egy könyvtárat érintő, de országos problémák. Fel-felbukkantak ezek az évek során, foglalkoztak is velük különböző fórumokon, de aligha mondhatjuk azt, hogy sikerült véglegesen rendezni őket. Erőfeszítések történtek, de még mekkorák, s az eredmények sem maradtak el. A megyei könyvtárakra épült annak idején, majd közülük néhányra a középfokú szakképzés a közkönyvtári területen. Viselték a levelező képzés terhét. Hallgatókat fogadtak, oktatókat adtak. Hatalmas szaktudás halmozódott fel munkatársi kollektívájukban. Komoly befolyásuk van a szakképzés különféle szintjeire. S folytathatnám. Kérdéses azonban még mindig a munkahelyi képzettségi struktúra. A felsőfokú és a középfokú szakképzettségűek aránya, munkamegosztása. A betanított munkások és a nem könyvtári szakképzettségűek helye. A továbbképzés tartalma és formái. Ezek a kérdések persze korábban is jelentkeztek, de talán nem akkora süllyal, mint napjainkban. És egy különösen fontos kérdés: az innovatív vagy a maradi könyvtáros fog-e győzni. A köztük, pontosabban a két felünk között dúló csatát újra meg újra meg kell vívni, s talán ezt a feszültséget a legnehezebb, de egyben a legtermékenyebb is feloldani.

Örömök és bánatok forrása

S van egy sok bánatot és sok örömet okozó ellentmondás a megyei könyvtárak életében: az állományt, a szolgáltatásokat, a használókat befogadni nem képes épület. Nagy-nagy örömet érez nemcsak az érintett megyei könyvtár használói köre és munkatársi gárdája, hanem a szakma egésze is az új épület vagy bővítmény elké-

szültekor. Ám legalább ugyanakkora a bánatuk azoknak, akiknek még mindig alkalmatlan helyen kell sínylődniök. A funkció és az épület közötti feszültség örvendetesen sokszor oldódott fel az elmúlt időszakban, ez azonban annál keservesebbé és elviselhetetlenebbé tette másokét. E mellett az alapprobléma mellett kisebb jelentőségűnek tűnik, pedig lényeges kérdés és súlyos kihatása van: az épület alkalmassága a benne zajló tevékenység számára. Van, amin lehet segíteni, van, amin nem. Miért ne igyekeznénk segíteni legalább azon, amin lehet? Több megyei könyvtár ismétletten összevetette funkciórendszerét épületadottságaival, és sikerült is újratelepítéssel, kisebb módosításokkal előnyösebb elhelyezkedést kialakítania. A korábban elkészült s hamarosan a nemrégiben elkészült megyei könyvtárépületeknek is szembe kell nézniük olyan kihívásokkal, mint például a szükséges épületméret, a használat jellege, volumene és az épület viszonya, az új technológia hatása stb.

Engedjétek a forrásokhoz a használókat!

S végezetül még egy feszültségpár, bár biztosan továbbiakat is lehetne említeni. Ezt azonban különösen fontosnak tartom, szinte meghatározónak. Néven nevezve ez a használó és az állomány viszonya. Nagy dübörgéssel omlott le annak idején a közöttük lévő válaszfal a szabadpolc bevezetésével, és ez döntő lépés volt a korszerű könyvtár felé minden tekintetben. Megváltoztatta egész szakmai gondolkodásunkat. Ne higgyük azonban, hogy nincsenek vagy nem emelkedtek további válaszfalak a használó és az információs források között. Arra kell irányulnia minden törekvésünknek, hogy folyamatosan döntögessük ezeket a falakat. Számítógéppel, telekommunikációval, menedzsmenttel, osztott katalógizálással, központi szolgáltatásokkal, konzorciumokkal és egyebekkel. S mindenekelőtt használóképzéssel.

Kutyafuttában, feszültségek és ellentétek sorozatával igyekeztem visszatekinteni a megyei könyvtárak ötven évére, s itt-ott egy-egy következtetést levonni. Ez csak egy aspektus a számos közül, s talán nem is a leghitelesebb. Arra azonban talán jó volt, hogy érzékeltesse a körülményekkel, a feltételekkel, a partnerekkel folytatott viaskodást, de együttműködést is, amelyet a hazai könyvtárügy vezető intézményei fél évszázad során nap mint nap folytattak. S mindezt miért? Szűkebb és tágabb közösségük minél magasabb színvonalú könyvtári ellátásáért. S talán azt is sikerült bizonyítanom, hogy a feszültségek, kihívások, ellentétek nem a kudarchoz vezető út jelzőoszlopai, hanem a folyamatos megújulás, a használói igényekhez való igazodás ösztönzői.

Papp István

A minőség szerepe, jelentősége a magyar könyvtárügyben

1. Bevezetés

1.1. Minőségügy a versenyszférában és a közszolgáltatásban

A változások korában élünk, hiszen az elmúlt bő évtizedben hazánkban alapjaiban megváltozott a politikai struktúra, átalakult a gazdaság, multinacionális ipari, kereskedelmi és pénzügyi cégek népesítették be az országot. Megjelent a piaci verseny, a hiánygazdálkodást felváltotta a felhasználók megnyerésére irányuló harc, középpontba került a megrendelő. A megváltozott világban a hazai vállalkozások számára is egyértelművé vált, hogy hagyományos módszerekkel nem lehet sikeres eredményeket elérni, a külföldi minták hatására itthon is egyre inkább elterjedtek a korszerű szervezetfejlesztési módszerek: minőségbiztosítás, minőségirányítás, controlling, TQM, reengineering stb. (*Barlai R.–Csapó E: 1997.*)

Bár a korszerűbb (hatékonyabb) szervezeti modell térhódítása elsősorban a versenyszférában jelent meg, mindezek a változások nem hagyták érintetlenül a közszférát sem: a minőségbiztosítás megjelent az önkormányzatoknál, az egészségügyben, az oktatásban. Paradox módon azonban ezekben az intézményekben általában nem „alulról” jövő kezdeményezésekként terjedt el, nem a versenyképesség, vagyis a fennmaradás egyetlen lehetséges alternatívájaként, még csak nem is a közvetlen fenntartók kezdeményezésére, hanem a „központi” akarat megnyilvánulásaként, rendeleti szabályozással, sokszor éppen az érintettek ellenállásával szemben, kötelező jelleggel. Mindennek magyarázatául szolgálhat, hogy a non-profit szervezetek nem termelnek nyereséget, elsődleges céljuk nem gazdasági jellegű, hanem általános társadalmi érdekeket szolgálnak, például a kultúra terjesztése, a környezet védelme, az egészségügyi feladatok ellátása, közszolgálati feladatok teljesítése, vagyis nehezen kimutatható a jobb minőség és a „nyereség” közötti összefüggés. Ráadásul a jobb minőség elérése több anyagi és emberi erőforrást igényel – amikor közismert, hogy mindezeknek meglehetősen híján van a közszféra.

A minőségmenedzsment szemlélet elterjedése szempontjából nem nehéz felfedezni azt az alapvető különbséget, amely a nyereségorientált és a non-profit szervezetek között feszül. Vegyük sorra a legfontosabb jellemzőket!

Alapvető érdekellentét van az értékközvetítés és a fennálló igények kielégítése között: nehéz eldönteni, hogy milyen mértékben kell kiszolgálni a fogyasztók és finanszírozók igényeit, és milyen mértékben kell képviselni egyéb értékeket, például az igényes kultúra, a humanizmus, a tudásalapú társadalom elvárásait. A partnerek sokrétűsége miatt nehéz valamennyiük elvárásainak megfelelni, illetve az elvárások fontosságát rangsorolni, gyakran ütközik a működést finanszírozó

fenntartó, a működést támogató szponzor, a szolgáltatást igénybevevő személy vagy az állami érdekeket képviselő kormányzat érdeke annak ellenére, hogy a siker érdekében mindegyikük elvárásainak meg kellene felelni. Míg a nyereségorientált vállalatok és szolgáltatások minőségét jól lehet mérni a jövedelmezőség mértékével, addig a non-profit szervezeteknél a minőség kérdése nem ilyen egyszerű. Ráadásul állandóan a közfigyelem fókuszában állnak, hiszen a működésüket közpénzekből fedezik, melynek következtében lényegében a társadalom egészének tartoznak elszámolással.

A különbségek ellenére a nyereségorientált szolgáltató szervezetek módszerei többnyire a közszférában is alkalmazhatók, hiszen az összetevőit lehet mérni, ellenőrizni, tervezni, továbbfejleszteni annak érdekében, hogy meg tudjanak felelni a partnerek igényeinek. *(Kalapács J., 2000.)*

Jó példa minderre a „Comenius 2000” minőségfejlesztő program, amelyet az oktatási intézmények számára fejlesztett ki az Oktatási Minisztérium. A program kidolgozói elismerik, hogy az óvodák, iskolák, kollégiumok működésében a korábbiakban is számos elemét lehetett felfedezni a minőségi szemléletnek és munkavégzésnek, azonban a minőségfejlesztés, a minőségirányítás ezekhez az egyéni kezdeményezésekhez képest alapvetően újat, többet jelent. A minőségfejlesztési tevékenység során egyértelműen azonosíthatóvá válnak az intézmény partnerei és azok elvárásai. Erre az alapra támaszkodva a minőségirányításra vállalkozó intézmények olyan módon alakítják át tevékenységüket, hogy a változások a teljes intézményi működés struktúrájában érezhetőek legyenek. A kezdeményezett változtatásokkal nem általában vett fejlesztést céloznak meg, hanem az azonosított partneri kör igényeinek minél jobb kielégítésére vállalkoznak. A változások – szokatlan módon – nem kizárólag a tantárgyi oktatásra irányulnak, bár a változások hatása a tantárgyak oktatásában is érezhető lesz. A kezdeményezett változások abban a tekintetben is más jellegűek, hogy a szükségessé vált javításokat az intézmény – a korábbi innovációs gyakorlatától többnyire eltérő módon – folyamatosan végzi majd. A minőségfejlesztés és minőségirányítás tehát a közoktatási intézmények gyakorlatában már most is fellelhető fejlesztési tevékenység tudatos összegzése és új elemekkel való kiegészítése. *(Comenius 2000. 1999.)*

A program részletesen bemutatja, hogy milyen lépései, milyen módszerei és milyen feltételei vannak a minőségfejlesztésnek, valamint hogy milyen haszna válik mindebből az egyes intézményeknek. A program bevezetésének támogatásaként az Oktatási Minisztérium pályázati úton anyagi és szakmai támogatást nyújt, amely eljárás különösen azért fontos, mert az oktatási törvény előírja, hogy valamennyi oktatási intézménynek valamilyen minőségbiztosítási rendszert ki kell építenie. A közoktatásban tehát az ösztönző, motiváló módszerek sajátos ötvözetét figyelhetjük meg: egyrészt széleskörű anyagi és szellemi támogatást, másrészt pedig a megfelelő törvényi, rendeleti háttérrel.

1.2. Minőségmenedzsment és a könyvtár

A könyvtárakra a közszférán belül is viszonylag kevés figyelmet szoktak fordítani, hiszen közismert, hogy a könyvtárosok kevésbé jó érdekérvényesítők, mint például a pedagógusok vagy az egészségügy dolgozói. A könyvtárosokat a köz-

vélemény általában csendes, visszahúzódozó, a „polcok mélyén szorgalmasan matató” személyeknek állítja be, mit sem tudva arról, hogy valójában milyen jellegű szakértelemre és készségekre van szüksége egy jó könyvtárosnak. A könyvtárt mint intézményt szintén alaposan félreértelmezik a laikusok, hiszen többségükben még mindig hagyományos könyvtárkép él: a könyvtár a kultúra fellegvára, a múlt értékeinek konzerválója, a tudás temploma. Még azok is hasonlóképpen vélekednek, akik egyébként igénybe veszik a könyvtár korszerű szolgáltatásait, például a számítógépes forráskeresését, az elektronikus állomány használatát vagy az egyéb internetes lehetőségeket.

Egyre szélesedik azoknak a köre – főleg a diákok, a vállalkozók és az értelmiségiek között –, akik a könyvtárakat mint korszerű információforrásokat értelmezik, és elvárják, hogy szolgáltatásaik gyorsak, pontosak és korszerűek legyenek. Nem nehéz belátnunk, hogy a korszerű felszereltség önmagában nem elég ahhoz, hogy az információs társadalom elvárásainak a könyvtárak meg tudjanak felelni, ha egyébként szolgáltatásaikat nem igazítják a társadalmi környezet állandóan változó elvárásaihoz. Noha ma még a könyvtárak zöme nem érdekelt közvetlenül abban, hogy a használók érdekeit messzemenően figyelembe vegye, a jövő kihívásai mindenképpen ebbe az irányba mutatnak. Vagyis annak ellenére, hogy a könyvtárakat eddig jótékonyan elkerülte a versenyszellem, nincs messzi az idő, amikor a létért vívott harc kiélesedik, és amikor a fennmaradás legfontosabb függvénye a partnerek elégedettsége lesz.

Vagyis a könyvtári minőségmenedzsment szemlélet elterjedése nem egyszerűen divat, hanem szükségszerű tendencia, melynek ismerete és elfogadása nélkül nem valósíthatjuk meg az információs társadalom könyvtárának megszervezését és működtetését, azaz nem válhat a könyvtár nélkülözhetetlen intézménnyé.

2. Helyzetelemzés

A rendszerváltozás óta eltelt több mint egy évtizedben markáns változások rajzolódtak ki a hazai könyvtárak legfőbb jellemzőiben. Megszűnt a korábbi évekre jellemző könyvkölcsönzés dominanciája, ezzel párhuzamosan fokozódott a helyben olvasás, a korszerű számítógépes szolgáltatások, a gyors információk iránti igény.

Mivel megbízható statisztikai adatok visszamenőlegesen csak a települési könyvtárakra vonatkozólag állnak rendelkezésünkre, ezért az alábbi áttekintésünk is kizárólag a települési (önkormányzati) könyvtárakra terjed ki. (*Könyvtári statisztika. 1989–2000.*)

A legfontosabb tendencia, amelyet a statisztikai adatokból lesűrhetünk, hogy a könyvtárak száma évről évre csökken. (Elemzésünkben a könyvtárak számát a „szolgáltatóhelyek” számával azonosítjuk, nem pedig az „önálló könyvtárak” számával. Ennek egyik magyarázata, hogy a régebbi statisztikák is csak a szolgáltatóhelyek számát közlik, a másik pedig, hogy az évek során nagyon sok kis könyvtárt integráltak. Tehát a szervezeti változások következtében az önálló intézmények száma kevesebb lett, és sok esetben a változás csupán az elnevezésben, illetve az irányításban, igazgatásban következett be, ám mindezekből a szervezeti a változásokból az olvasók mit sem érzékeltek.)

Év	Szolgáltató helyek száma	Főfoglalkozású könyvtárosok	Beiratkozott olvasók száma	Kölcsönzött állományegységek száma
1989	4325	4403	1 554 351	37 040 082
1990	4262	3566	1 518 389	36 778 906
1991	4057	3320	1 464 643	35 999 755
1992	3870	3286	1 417 685	36 633 705
1993	3791	3511	1 408 860	37 250 703
1994	3723	3173	1 428 017	37 763 832
1995	3635	3060	1 381 647	37 174 843
1996	3566	3211	1 359 667	36 791 404
1997	3518	3079	1 343 509	36 723 500
1998	3315	3133	1 350 225	35 210 119
1999	3273	3157	1 364 488	34 899 956
2000	3132	3198	1 357 449	34 494 389

A rendszerváltozás utáni legviharosabb változást a főfoglalkozású könyvtárosok számának drasztikus mértékű csökkenése jelentette: az első két évben több mint ezer fővel lett kevesebb a létszámuk! A csökkenés (bár kisebb hullámzásokkal) egészen a kilencvenes évek közepéig tartott, amely időszakról kezdődően lassú mértékben ugyan, de bizonyos emelkedés figyelhető meg. A szolgáltatóhelyek száma a nyolcvanas évek végétől napjainkig folyamatosan és szinte teljesen egyenletesen csökken, miközben azt figyelhetjük meg, hogy a könyvtárak átlagos alapterülete nőtt (míg 1989-ben a könyvtárak átlagos alapterülete 84 m² volt, addig 2001-ben 126 m²). Vagyis a nagyobb számú, de kisebb intézménytípust (letéti könyvtár, fiókkönyvtár, községi könyvtár) egyre inkább a kisebb számú, de nagyobb alapterületű – és tegyük hozzá: vélhetőleg korszerűbb szolgáltatásokat nyújtó – intézménytípus váltja fel.

A szolgáltatóhelyek számának fokozatos csökkenésével szinte azonos mértékben csökken a beiratkozott olvasók száma, vagyis azoké, akik kölcsönzési szándékkal látogatnak a könyvtárakba. Az ő számuk csökkenését némi késéssel ugyan, de mégiscsak szorosan követte a kölcsönzött állományegységek számának csökkenése.

Ha csak a fenti mutatókat vennénk figyelembe, azt mondhatnánk, hogy a rendszerváltozás óta eltelt időszak alatt a hazai könyvtárakban jelentősen csökkent a forgalom. Csakhogy miközben azoknak a száma valóban jelentősen csökkent, akik a könyvtárakat az úgynevezett hagyományos szolgáltatások kedvéért – vagyis olvasmányokért, könyvkölcsönzés céljából keresik fel – aközben a könyvtár-szociológiai kutatások azt mutatják, hogy ugrásszerűen nő azoknak a száma, akik elsősorban nem kölcsönöznek, hanem egyéb szolgáltatásokat vesznek igénybe: helyben olvasnak, dokumentumokról másolatokat kérnek, számítógépes szolgáltatásokat használnak, gyors információra van szükségük stb. Mindezzel párhuzamosan jelentősen megnőtt az igény bizonyos szociális funkciók iránt is: számos könyvtárban gondot jelent a munkanélküliek, betegek, idősek, hajléktalanok, testi fogyatékosok igényeinek kiszolgálása. (Vidra Szabó F., 1997.)

A kutatások eredményei és saját tapasztalataink is azt a vélekedést támasztják alá, hogy a könyvtárhasználati szokások alapvető megváltozására, valamint a be-

következett társadalmi, gazdasági és információs változásokra a könyvtárak zöme nem volt felkészülve. A társadalmi, gazdasági és technikai változásokat nem előzte meg, sőt csak megkésve és összességében nem elégséges módon követte hasonló léptékű szemléletváltás a könyvtárosok attitűdjében, vezetési koncepciójában, a fenntartók hozzáállásában.

A fenti megállapítást támasztják alá azok a kutatások, amelyeket a Könyvtári Intézet keretében, és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával folytattunk 1999-ben és 2000-ben. (*Vidra Szabó F., 2000.*)

Vizsgálatunk elsősorban arra irányult, hogy egy adott térségen belül számba vegye az ott működő könyvtárak együttműködését, a könyvtári funkciók rendszerré szerveződését. A térség, amelyet vizsgáltunk, az Észak-keleti Régió volt: Nógrád, Heves valamint Borsod megye, kutatásunk ezen belül valamennyi fellelhető könyvtártípusra kiterjedt.

A vizsgálat szempontjai a következők voltak:

1. Szerettük volna feltárni, hogy egy adott térségen belül milyen formális, illetve informális együttműködések lehet felfedezni, mit jelent ez a mindennapi munkát tekintve, kiterjed-e az együttműködés a gyűjtőkori szabályzatok rögzítésére, van-e számítógépes kapcsolat az egyes intézmények között és szakmai kérdésekben kihez fordulnak tanácsért, segítségért.
2. A kutatás fontos eleme a közvetlen társadalmi környezettel való kapcsolat vizsgálata volt: milyen együttműködést alakítottak ki az iskolákkal, az egyéb kulturális intézményekkel, a helyi civil szervezetekkel, milyen a viszony a fenntartóval, és mennyiben különböznek a fenntartói, a könyvtárosi, a használói szerepértelmezések, elvárások.
3. Az adatgyűjtést kiterjesztettük az olvasói igények számbavételére is, megkérdeztük, hogy a használó mit vár az adott könyvtártól, mennyire elégedett a szolgáltatásokkal, milyen egyéb szolgáltatásokra tartana igényt.

Legfőbb tapasztalatként leszögezhetjük, hogy a különböző könyvtárak között az intézmények lényeges funkcióit érintő, a mindennapi munkába jelenlévő *formális* együttműködés a könyvtári hálózatok felszámolásával egy időben lényegében megszűnt. Megszűnt a centralizált ellenőrzés és számonkérés, de megszűnt a rendszeres szakmai segítségnyújtás is. Az egyes intézmények önállóvá válása nagyon sok esetben az intézmények magára maradását is jelentette, nemcsak a szűken vett könyvtárosi szakmai kérdések tekintetében, hanem a társadalmi környezettel, főleg a fenntartóval vívott harc vonatkozásában is. A könyvtárosok, könyvtárvezetők magányát annál inkább tetten érhetjük, minél kisebb intézményről, illetve minél kisebb településen működő intézményről volt szó.

A vizsgált megyékben az intézmények és vezetőik ugyan a körülményekhez alkalmazkodóan, de rögtönözve, a különböző lehetőségek között lavírozva szervezték feladataikat. Az együttműködés fejlesztésére utaló jegyeket nem találtunk, az intézmények többnyire az árral sodródtak, a változó körülményekhez nem összefogással és előremutató tervezéssel alkalmazkodtak, hanem túlélésre rendezkedtek be, egymást inkább riválisnak, semmint szövetségesnek tekintették.

A fenntartónak nem volt kiérlelt koncepciója a könyvtárakkal kapcsolatban, az elvárásokat a pillanatnyi gazdasági helyzet és a helyi politikai viszonyok szabályozták. Nem fogalmazott meg konkrét szakmai elvárásokat a szűkebben vett társadalmi

közeg sem: a településen működő egyéb kulturális intézmények, valamint a konkrét használók is kiszolgáltatottként, nem pedig megrendelőként léptek fel.

Az intézmények zömének nem volt szakmai koncepciója, stratégiai terve. A vezetőknek nem volt ars poeticája, küldetéstudata, nem tudtak fontossági sorrendet felállítani az egyes tevékenységek között, munkájukra leginkább a rögtönzés, a „tűzoltás” volt a jellemző. Az intézmények működése személyfüggő volt, nem az objektív körülmények határozták meg, hanem a vezető ügyessége, kapcsolatai. Minél kisebb a település, annál fontosabbak voltak a személyes és a családi kapcsolatok. Tapasztalataink azt mutatták, hogy egy jó vezető gyorsan fel tudja futtatni az intézményt, amelyet azután egy őt felváltó rossz vezető pillanatok alatt le tud rombolni.

Nem voltak normatívák, objektív elvárások. A jól dolgozó, sok energiát befektető, jelentős sikereket elérő vezető anyagi és erkölcsi megbecsültsége sem volt nagyobb, mint a rosszul dolgozóé. Kinevezéskor, pályázat elbírálásakor, létszámleépítéskor nagyon gyakran nem szakmai szempontok érvényesültek.

A könyvtárak elszigetelve működtek, rendszerré szerveződésüket számtalan akadály hátráltatta:

- Nem jelentek meg markáns elvárások a könyvtárakkal szemben.
- Senki és semmi nem ösztönözte őket szakmai együttműködésre. A meglévő kapcsolatok személyfüggők voltak, spontán módon működtek, leginkább egy-egy aktuális tennivaló köré szerveződtek.
- Az együttműködést hátráltatta a megfelelő számítógépes ellátottság hiánya. Nem volt kihasználva a meglévő számítógépes kapacitás sem: kevés helyen volt internetes hozzáférés, alacsony volt a dokumentumok és az olvasók adatainak rögzítettségi aránya. A különböző számítógépes programok alkalmazása nehézkessé tette az összekapcsolódást. (A számítógépesítés terén a vizsgálat óta eltelt időszakban jelentős változások következtek be, főleg a központi támogatások hatására.)
- A könyvtárak többségének működésére nem a szolgáltatások magas színvonalra volt jellemző, hanem a segítőkészséggel palástolt szegénység és amatőrizmus. A könyvtáros a használók előtt nem magas szinten szolgáltató szakemberként jelent meg, hanem kezét szétáró, kedves, segítőkész beszélgetőpartnerként. A könyvtárhasználók ezzel párhuzamosan nem öntudatos megrendelőként léptek fel, hanem kiszolgáltatott, alárendelt kliensként, esetleg türelmetlen, agresszív követelőként.

A vizsgálat lezárása óta jelentős változások kezdeteit figyelhetjük meg a hazai könyvtárügyben, amely változásoknak legfőbb háttérét a 1997-ben elfogadott könyvtári törvény biztosítja. (1997. évi CXL. törvény a kulturális örökség védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.) A törvény legfontosabb újdonsága, hogy bevezeti a nyilvános könyvtár fogalmát, meghatározza a nyilvános könyvtárrá válás alapkövetelményeit, szabályozza a könyvtárhasználók jogait, valamint a könyvtárhasználat feltételeit, meghatározza a nyilvános könyvtári ellátás működésének feltételeit. A törvény mindezekén kívül kitér a nemzeti könyvtárra, a tudományos és szakkönyvtári ellátás, valamint a közkönyvtári ellátásra, és talán az egyik legfontosabb fejezetében rendelkezik a könyvtárak fenntartásáról és irányításáról.

3. Lépések a minőségi munka felé...

3.1. Minőségügyi tréningek

Az eddigiekből talán kitűnik: a könyvtárak tevékenységének egyik legfontosabb problémája, hogy nehezen szerveződnek rendszerre, holott a korszerű információbiztosításnak egyik alapfeltétele a rendszerszerű működés lenne. Az egyes könyvtárakban hiába fedezhetünk fel számos olyan kezdeményezést, amely a szolgáltatók korszerűbbé tételét célozza: a könyvtárosok zöme alapvetően hivatástudattól vezérelve tevékenykedik, „mindent megtesz”, az olvasóért, továbbképzéseken és szakmai találkozókra vesz részt, szaklapokat olvas, nyelveket tanul, elsajátítja a számítógép kezelését, majd információs rendszerekkel ismerkedik... Előbb-utóbb azonban eljut arra a pontra, amikor akadályokba ütközik, amikor felismeri a rendszer határait: úgy érzi, hogy egyedül maradt a problémáival, nem kap segítséget, visszajelzést sem a munkatársaitól, sem a feletteseitől, sem a fenntartójától, nem tudja, kihez fordulhat szakmai tanácsért, segítségért, a külső és belső viszonyok kiszámíthatatlanná válnak, hiányoznak az anyagi, tárgyi és személyi feltételek stb.

Tapasztalataink szerint a könyvtárosok zöme igényli a szakmai támogatást és együttműködést, szükségét érzi annak, hogy tevékenységét másokéval összehasonlíthassa, összemérhesse, nagyon fontosnak tartja, hogy munkavégzését ne elszigeteltként, hanem egy nagy egész részeként élje meg.

Talán mindezen körülmények közrejátszása magyarázza, hogy a hazai könyvtári életben miért talált könnyedén visszhangra a minőségmenedzsment szemlélet. Viszonylag korán megjelentek a könyvtári minőségüggyel kapcsolatos hazai és külföldi publikációk, és viszonylag korán elkezdődtek az ezzel a témával foglalkozó szemináriumok és továbbképzések.

A hazai minőségügyi szemlélet elterjedésének első lendületét alighanem a Laki-teleken 1994-ben megrendezett tanácskozás adta meg, ahol angol előadók tartottak előadásokat a könyvtári menedzsmentről, ezen belül a minőségbiztosításról és a TQM-ről is. Két év múlva, 1996-ban rendezték meg az első hazai könyvtári menedzsment tréninget Salgótarjánban, ezt követően pedig kifejezetten könyvtári minőségmenedzsment tréningeket tartottak Kecskeméten. A szervező az Informatikai és Könyvtári Szövetség (IKSZ) volt, a résztvevők pedig a legkülönbözőbb területek könyvtári szakemberei. 2001-ig összesen öt alkalommal rendeztek tréninget, melyeken mintegy 150 fő vett részt. (2002-től akkreditált formában, négy különálló modulban folyik tovább a munka.)

A tréningek során az előadók főleg a TQM általános elveire és eszköztárára koncentráltak, ezen túlmenően viszont kísérletet tettek mindezen módszerek könyvtári vonatkozású adaptációjára is. Az egyhetes együttlétek alkalmával jól ötvözödtek az elméleti és gyakorlati ismeretek, hiszen minden egyes téma elméleti feldolgozását problémamegoldó kiscsoportos munka követte. A legfontosabb témakörök: A változások menedzselése. Stratégiai tervezés, teljesítménymérés és értékelés, humán erőforrás menedzselés. A szolgáltatások minőségének értékelése. A minőségbiztosítás elemzési módszerei (PGTT analízis, SWOT analízis). A minőséggel kapcsolatos dokumentáció: minőségi előírások, irányelvek, normatívák.

A tréningek jól szolgálták a minőségmenedzsment szemlélet népszerűsítését, elterjesztését, jó alapot biztosítottak a könyvtárak minőségfejlesztése számára. A mi-

nőségmenedzsment tréningek résztvevőinek csatlakozásával 2002-ben életre hívtuk a Minőségmenedzsment Műhelyt, amely rendszeres fórumot kíván biztosítani azok számára, akik bármilyen szinten érdeklődnek a könyvtári minőségmenedzsment iránt. Terveink szerint a műhely félévente tart két-kétnapos összejöveteleket, melynek során információt cserélünk, megismerjük a könyvtári minőségmenedzsment aktuális kérdéseit, lehetőségeit, tennivalóit, de talán ennél is fontosabb, hogy kics csoportos műhelymunka során dolgozhatjuk fel a bennünket éppen érintő témákat, kicserélhetjük tapasztalatainkat, tanulhatunk egymástól.

A műhely tematikáját elsősorban arra a körkérdésre adott válaszok alapján állítottuk össze, amelyet a tréning résztvevőinek küldtünk szét. Bár a 150 résztvevőből csupán 28-an válaszoltak, a levelekből mégis sok fontos információra tehetünk szert.

A résztvevők legfontosabb szakmai ismeretként, amit a tréning során szereztek, a gyakorlati példák, technikák megismerését, az újszerű látásmódot, szemléletváltást, valamint a csoportmunka, team-munka fontosságát jelölték meg. A tréning óta eltelt idő alatt a legtöbben a munkájuk során bekövetkezett szemléletváltást említették, valamint a humán erőforrás megbecsülését és a minőségmenedzsment technikák alkalmazását. A minőségfejlesztés legfontosabb akadályozó tényezőjeként a munkacsohiányt, az időhiányt és a pénzhiányt sorolták fel, valamint a munkatársak és a fenntartó megnyerését. Arra a kérdésre, hogy a jövőben milyen támogatásra lenne szükségük, egyértelműen a folyamatos tapasztalatcserét, konzultációt, fórum lehetőséget jelölték meg. Javaslaik szerint a létrehozandó fórumnak évente kétszer, esetleg negyedévente kellene lehetőséget biztosítania arra, hogy segítsen tisztázni a felmerülő problémákat. A legfontosabb területek, melyekkel foglalkozni kellene: teljesítménymérés, önértékelés; konfliktuskezelés, problémamegoldás, szervezeti viselkedés; az olvasói igények, szokások, elégedettségek mérése.

3.2. *Teljesítménymérés, teljesítménymérési munkabizottság*

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Könyvtári Osztályának kezdeményezésére, a Könyvtári Intézet égisze alatt 2002 tavaszán teljesítménymérési munkabizottság kezdte meg működését. A munkabizottság feladatául tűzte ki olyan módszerek kidolgozását és kipróbálását, amelyek segítségével mérni lehet a különböző könyvtári szolgáltatások és folyamatok minőségét, eredményességét. A könyvtári teljesítménymérés kidolgozása és alkalmazása mintegy előkészíti a könyvtári minőségmenedzsment módszerek bevezetését és elterjesztését, a különböző normatívák kidolgozását, és végső soron meg kell felelnie döntés-előkészítő, törvény-előkészítő funkcióknak is.

Munkánkat az az alapelv vezérelte, mely szerint a döntéseket adatokra és nem véleményekre vagy benyomásokra kell alapozni. A teljesítmény mérése három szinten valósítható meg: a *folyamat*, az *output* és a *végeredmény* szintjén.

A *folyamatok* értékelésének paramétereit maguk az alkalmazottak definiálják azért, hogy ellenőrizzék, javítsák és optimalizálják saját munkafolyamataik teljesítményét, összhangban valamennyi output-jellemzővel. Ezeket a méréseket nem használhatják fel az alkalmazottak teljesítményének becslésére, nem készítenek róluk jelentéseket a fenntartónak vagy a tágabb közösségnek.

Az *output* paramétereit az érintett vevők (partnerek, használók) definiálják, és ők jellemzik azt a terméket vagy szolgáltatást, amelyet igényelnek és elvárnak. Az output méréseket folyamatosan össze kell vetni a végeredménnyel annak érdekében, hogy ezek mindig egybevágjanak a vevők állandóan változó elvárásaival.

A *végeredmény* paramétereit döntik el végső soron a szervezet sikerét vagy balsikerét, ez jelenti a mérés legmagasabb szintjét, és a legmesszebbmenően kívánatos eredményt képviseli. A végeredmény a szállító közvetlen ellenőrzésének határán túlmegegy, a vevő elvárásaitól és cselekedeteitől függ. A vevők elégedettsége gyakran nem más, mint a kulcsfontosságú végeredmény mérése. A munkatársaknak tisztában kell lenniük azzal, hogy a saját folyamat- és output mérései hogyan viszonyulnak a végeredményhez. Miután a végeredmény meghaladja az egyes alkalmazottak hatókörét, ezért ezeket a méréseket helyénvalóbb egy egész teamhez vagy a szervezet egészéhez kötni. (Topár J., 2000)

A könyvtári teljesítménymutatók használatához az MSZ ISO 11620:2000-es szabvány nyújt útmutatót, hangsúlyozva, hogy ezen szabvány alkalmazása önkéntes, valamint hogy a mutatók elsősorban arra alkalmasak, hogy ugyanabban a könyvtárban különböző időpontokban nyújtott teljesítményeket összehasonlíthassák. Különböző könyvtárak összehasonlítására viszont csak nagy körültekintéssel lehet alkalmazni, figyelembe véve a könyvtárak és a társadalmi környezet különbségeit.

A szabvány alapvetően három csoportba sorolja a teljesítménymutatókat: a használók véleménye, a nyilvános szolgáltatások, valamint az állománygyarapítás és feldolgozás.

A szabvány felépítése:

A mért szolgáltatás, tevékenység vagy szempont	Teljesítménymutató
I. A használók véleménye	
Általános	
	Használói elégedettség
II. Nyilvános szolgáltatások	
Általános	
	A célközönségből a könyvtárat használók százalékaránya
	Az egy használóra jutó költség
	Az egy főre jutó könyvtárlátogatások száma
	Az egy könyvtárlátogatásra jutó költség
Dokumentumszolgáltatás	
	A címek elérhetősége
	Az igényelt címek elérhetősége
	Az igényelt címek százalékos aránya a gyűjteményben
	Az igényelt címek kiterjesztett elérhetősége
	Az egy főre jutó helyben használat
	A dokumentumok használatának mértéke

A mért szolgáltatás, tevékenység vagy szempont	Teljesítménymutató
Dokumentumok visszakeresése	
	Dokumentumok zárt raktárból való visszakeresésének középideje
	Dokumentumok szabadpolcos terekről való visszakeresésének középideje
Dokumentumok kölcsönzése	
	Az állomány forgási sebessége
	Az egy főre jutó kölcsönzések száma
	A kölcsönzésben lévő dokumentumok egy főre jutó száma
	Az egy kölcsönzésre jutó költség
	Az egy alkalmazottra jutó kölcsönzések száma
Dokumentumszolgáltatás külső forrásokból	
	A könyvtárközi kölcsönzés gyorsasága
Tájékoztató szolgáltatások	
	A pontos válaszadás aránya
Információkeresés	
	A leíró katalógusban végzett keresések sikerességének aránya
Használóképzés	
	E nemzetközi szabványban nincs erre vonatkozó mutató
Tárgyi eszközök	
	A tárgyi eszközök elérhetősége
	A tárgyi eszközök használatának aránya
	Az üléshelyek kihasználtságának aránya
	A gépesített rendszerek elérhetősége
III. Állománygyarapítás és -feldolgozás	
Dokumentumok beszerzése	
	A dokumentumok beszerzésének középideje
Dokumentumok feldolgozása	
	A dokumentumok feldolgozásának középideje
Katalogizálás	
	Egy cím katalogizálásának költsége
A szolgáltatások népszerűsítése	
	E nemzetközi szabványban erre vonatkozó mutató nincs
Az emberi erőforrások elérhetősége és használata	
	E nemzetközi szabványban erre vonatkozó mutató nincs

Mint látható, a használók véleménye, a használói elégedettség mérése *a vég-eredmény* értékelésének szempontjából fontos, a nyilvános szolgáltatások *az output* szempontjából, míg az állománygyarapítással és feldolgozással kapcsolatos mutatók elsősorban *a folyamatok* értékelésének szempontjából jelentős.

A szabványban megtalálható mutatók általában egységes szempontok alapján írhatók le:

- Cél.
- Alkalmazási terület.
- A mutató meghatározása.
- Módszer.
- A mutató értelmezése és a mutatóra ható tényezők.

A munkabizottság tagjai a szabvány alapján dolgozták ki – saját munkahelyi tapasztalataikat figyelembe véve – a fenti szempontok alapján az egyes mutatókat. Arra törekedtünk, hogy megállapításaink lehetőleg bármely típusú könyvtárban érvényesek legyenek, a definíciók egyértelműen legyenek megfogalmazva, a mutatók fontos és valóságos teljesítményeket mérjenek. A legnagyobb nehézséget minden esetben a fogalmak definiálása okozta, ugyanis az egyes fogalmaknak többféle – sokszor egymásnak ellentmondó – hivatalos definíciója létezhet.

3.3. Saját profilú minőségügyi rendszer kidolgozása

Alighanem igazi rendszerváltás kezdetét jelenti a NKÖM Könyvtári Osztályának kezdeményezése, amely szerint minőségfejlesztő programot indít „Könyvtári minőségfejlesztés 21.” elnevezéssel. A programmal kapcsolatos költségek egy részének fedezése, valamint külső szakértők biztosítása céljából a NKÖM rövidesen pályázatot ír ki.

A megvalósítás első lépésként a minisztérium főleg az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) tagkönyvtárainak részvételére számít. Az országos dokumentum-ellátási rendszer kialakítását a már említett 1997. évi CXL. törvény írja elő, amely a könyvtárközi dokumentum-ellátást, a könyvtári dokumentumok lelőhely-nyilvántartását, valamint a könyvtárak gyűjteményéből kivont dokumentumok hasznosítását foglalja magában. [59. § (1) bek.]

Az ODR működését 55 könyvtár biztosítja, ezek a könyvtárak *a dokumentum-küldő*, más szóval *szolgáltató könyvtárak*. Megoszlásuk: megyei könyvtárak (19 intézmény), országos szakkönyvtárak (11 intézmény), felsőoktatási intézmények könyvtárjai (25 intézmény). Az ODR kedvezményezett könyvtárjai *a fogadó könyvtárak*, amely körbe bármely könyvtár tartozhat, amelynek az olvasói ezt a szolgáltatást igénybe veszik. (Richlich I., 2002.)

Az ODR küldetése: minimálisra csökkenteni az információban gazdagok és az információban szegények közötti különbségeket, megteremteni az információhoz és a dokumentumokhoz való hozzájutás azonos esélyét az ország bármely részén élő állampolgár számára.

Az ODR tehát a könyvtári ellátás központja, a „szíve”. Ez alkotja azt a belső szétszóródó kört, ahonnan a könyvtári ellátásban bárhol részt vevő, bármilyen

fenntartású, nyilvános vagy nem nyilvános könyvtár használója is részesülhet a megfelelő színvonalú dokumentumszolgáltatásban.

3.4. Minőségügyi helyzetkép

A helyzet objektív megismerése érdekében az ODR tagkönyvtárakhoz eljuttatunk egy rövid kérdőívet, amelynek segítségével szeretnénk volna feltérképezni az érintett intézmények minőségügyi helyzetképét, illetve az intézmények fogadókészségét a pályázattal kapcsolatban. Az 55 megkeresett könyvtár közül 43 küldte vissza kitöltve a kérdőívet: a 25 egyetemi könyvtárból 18, a 19 megyei könyvtárból is 17 és a 11 országos szakkönyvtárból 8. Bár nem végeztünk a mintára vonatkozó megbízhatósági statisztikai számításokat, előzetes információink alapján úgy tűnik, hogy inkább azok az intézmények válaszoltak, ahol már „történt valami” a minőségügy terén, és azok nem válaszoltak, amelyekben még a kezdeti lépéseket sem tették meg.

A 43 könyvtárból mindössze két intézményben van kiépített, működő minőségirányítási rendszer: az egyik a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, ahol ISO alapú rendszert találunk, a másik pedig a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára, ahol TQM alapú rendszert működtetnek. Ugyancsak két egyetemi könyvtárban számolnak be arról, hogy folyamatban van a TQM rendszer kiépítése, 3 megyei és 2 szakkönyvtárban tervezik az ISO rendszer bevezetését. A legerősebb szándék – valószínűleg az említett pályázat inspirációjára – a TQM rendszer bevezetését mutatja: 9 egyetemi, 8 megyei és 3 szakkönyvtár jelezte, hogy ilyen vállalkozáson törik a fejüket. Végül 8 könyvtár (ebből 3 egyetemi, 3 megyei és 2 szakkönyvtár) válaszolta, hogy nincs semmilyen minőségbiztosítási rendszerük, és a közeljövőben nem is tervezik, hogy bármilyen programot bevezetnének.

A korábban már említett tudatos képzési programnak köszönhetően azokban az intézményekben találunk megfelelően képzett, felkészült szakembereket, ahol folyamatban vagy pedig tervezési stádiumban van valamilyen minőségügyi rendszer bevezetése. Az IKSZ említett kecskeméti tréningjein a felmérésben részt vevő könyvtárak közül 22-ből vett részt legalább egy munkatárs, de szép számban vannak olyan intézmények is, ahonnan ketten, hárman, sőt többen is kaptak felkészítést. Azon intézmények száma, amelyekben egyéb minőségügyi tréningen vagy továbbképzésen képződött munkatársakat találunk: 13, azoké pedig, amelyekben felsőfokú diplomát adó minőségmenedzsment képzésben részt vevő munkatársat találunk: 14.

A vizsgálatba bevont intézményeknek több mint a felében van működő rendszer vagy a közeljövőben tervezik azok bevezetését. Ezekben a könyvtárakban általában találunk olyan szakembereket is, akik részt vettek valamilyen tréningen, tehát akiknek a *szemléletmódjára* támaszkodni lehet, és mintegy negyedükben találunk megfelelő végzettséggel rendelkezőt, akinek a *szaktudására* lehet támaszkodni. (l. a következő oldalon található táblázatot!)

Konkrét módon is rákérdeztünk arra, hogy a minőségfejlesztés milyen elemeit fedezhetjük fel az adott intézményben: van-e stratégiai tervük, mérik-e a használók igényeit, a szolgáltatások kialakításakor támaszkodnak-e ezekre a mérésekre, van-e folyamatszabályozás, illetve hogy a technikák közül alkalmazzák-e a legáltalánosabb módszert, a SWOT-elemzést.

Minőségmenedzsment szakemberi ellátottság

	Könyvtártípus			
	Egyetemi	Megyei	Szak	Összesen
Jól képzett szakemberek, 3 v. több	4	10	1	15
Van egy vagy két szakember	5	5	1	11
Nincs senki	9	2	6	17
Összesen	18	17	8	43

A stratégiai terv – mint a minőségügyi szemlélet minimuma – szintén a könyvtárak felében készült el, ilyen szempontból is az egyetemi könyvtárak vezetnek: a 18 válaszolóból 11-nek van, a 17 megyei könyvtárból 7-nek, a 8 szakkönyvtárból pedig 3-nak. Összesen 9 olyan könyvtárt találtunk – egyenletes megoszlásban mindegyik típusban –, ahol nincs és nem is készül stratégiai terv!

A használók elégedettségének mérését rendszeresen 9 könyvtárban végzik, alkalmanként pedig 23-ban, tehát 32 intézményben van valamilyen elégedettségi mérés. A válaszok hitelességét megkérdőjelezi azonban, hogy a következő kérdésre ennél többen, 33-an válaszolták, hogy a szolgáltatások kialakításakor mindig vagy olykor figyelembe veszik az elégedettségmérés tapasztalatait. Nem tudjuk, milyen valóságtartalmak vannak ezek mögött a válaszok mögött, elképzelhető hogy a fogalmak definiálását is másként végezték el a különböző helyszíneken. Lehet, hogy egyes helyeken „mérésnek” tekintik a vendégkönyv beírásait, a betelefonálók véleményét, a könyvtárlátogatók elégedett arckifejezését, máshol pedig csak a konkrét, szisztematikus, szakszerű vizsgálatokat.

Valószínűleg azok a válaszok sem pontosak, amelyek segítségével azt tudakoltuk, hogy működik-e az intézményben folyamatszabályozás, mérik-e a kulcsfontosságú folyamatokat, végeznek-e statisztikai elemzéseket. Hét könyvtárban mérik és elemzik rendszeresen a folyamatokat, négyben pedig rendszeresen rögzítik a kulcsfontosságú folyamatok mutatóit, de elemzéseket nem végeznek. Ennél a kérdésnél is lehetnek azonban definíciós különbségek: nem tudjuk hogy az egyes válaszadók ugyanazt értik-e a „kulcsfontosságú folyamatok mérésén” és „elemzésén”, mint mi.

Sokkal hitelesebbnek tűnnek a most már általánosan elterjedt SWOT-elemzések végzésére utaló válaszok. A válaszoló könyvtárak közül 10-ben rendszeresen, 13-ban pedig legalább egy alkalommal már végeztek ilyen elemzést, a könyvtárak majdnem felében azonban még soha nem alkalmazták ezt a módszert. A legjellemzőbb, hogy a könyvtár egészére elvégzik az elemzést az egyes részlegek értékelésére lebontva, de előszeretettel alkalmazzák egyes szolgáltatások értékelésére, esetleg átalakítására, vagy a személyi feltételek megváltoztatása során is.

A minőségmenedzsment módszerek alkalmazása szempontjából az egyetemi könyvtárak állnak a legjobban, hiszen ezek a könyvtárak az egyetem részeként kerülnek kapcsolatba a minőségüggyel. A megyei könyvtárak sajátos köztes állapotban vannak: ezekből az intézményekből vettek részt a legtöbben az IKSZ tréningjein, és ennek hatására sok helyen elkezdődött a tudatos munka, jó néhány intézményben szép eredményeket értek el, de jelentős azoknak a könyvtáraknak a száma is, melyekben eddig még csak a kezdeti lépéseket tették meg. Minden esetre úgy tűnik, hogy a megyei könyvtárak munkatársai a legmotiváltabbak, a leginkább kezdemé-

nyezők a minőségügy terén. Az országos szintű szakkönyvtárakban terjedtek el a legkevésbé a minőségmenedzsment módszerek: a nyolc könyvtárból mindössze két olyat találunk, amelyben a teljeskörűség igényével alkalmazzák a minőségmenedzsment módszereket, háromban viszont még stratégiai tervet sem készítettek.

A munkatársak felkészültségén és a minőségmenedzsment módszerek alkalmazásán túl fontos tényezőnek tartjuk az érintettek meggyőzhetőségét és az ellenzők érveinek ismeretét. A válaszadóknak mindössze 20 százaléka vélekedett úgy, hogy a fenntartót csak nehezen lehet meggyőzni, a többségük szerint viszont nagyon könnyen vagy közepes erőfeszítéssel meg lehet nyerni a minőség ügyének. Ennél is könnyebbnek látszik a könyvtár vezetőségének, a menedzsmentnek a meggyőzése, hiszen a válaszadóknak a kilencven százaléka úgy véli, hogy mindez nagyon könnyen vagy közepes erőfeszítéssel véghez vihető. Sokkal nagyobb erőfeszítésre van szükség a saját munkatársak esetében, hiszen a válaszadók háromnegyede szerint az ő meggyőzésük közepes erőfeszítéssel vagy csak nehézségek árán valósítható meg.

Tipikus válaszokat kaptunk azokra a kérdésekre, amelyek az ellenzők érveit firtatták. Ezeknek az érveknek a számbavétele azért fontos, mert ismeretük támpontot nyújthat az ellenzők meggyőzésének stratégiájához, a minőségügy iránti elkötelezettségük kialakításához. A válaszokból az derül ki, hogy a fenntartók leginkább anyagi megfontolásból ellenzik a minőségfejlesztést; a könyvtári menedzsment logikus módon azért ellenzi, mert szerintük a ráfordított idő elveszi az energiát az „igazi” munkától; a beosztott munkatársak egy része pedig szintén az elvesztegetett időt sajnálja, viszont ugyanennyien vannak azok is, akik szerint divatjelenlégről van szó, és az egésznek nincs semmi értelme. A válaszokból következtetni lehet arra is, hogy milyen stratégiát kell folytatni a különböző érintettekkel a meggyőzés érdekében. A fenntartót arról kell meggyőzni, hogy a minőségügyi költségek megtérülnek; a könyvtári menedzsmentet valamint a munkatársakat arról, hogy a minőségfejlesztést nem a munkájuk mellett végzik, hanem azért, hogy a munkájuk jobb és eredményesebb legyen; a munkatársakkal pedig ezen kívül meg kell ismertetni a minőségügy lényegét, módszereit, előnyét, vagyis számukra tanácsos képzést, tréninget szervezni.

Végül arra voltunk kíváncsiak, hogy a megkérdezettek milyen támogatásokat tartanak fontosnak a minőségfejlesztő program megvalósításához. A válaszokból kiderül, hogy leginkább a munkatársak meggyőzését, képzését és a minőségfejlesztésre fordítandó költségek biztosítását tartják nagyon fontosnak, és ugyancsak fontosnak tartják a megfelelő dokumentáció biztosítását, a tapasztalatcserék szervezését, de kevésbé tartják fontosnak a szakemberek biztosítását, valamint a könyvtár munkaerőgondjának a megoldását.

Milyen támogatásokat tart fontosnak?

	Egyáltalán nem fontos	Közepesen fontos	Fontos	Nagyon fontos	Nincs adat	Összesen
Költségek fedezése	0	2	13	23	5	43
Szakemberek biztosítása	4	10	13	12	4	43

	Egyáltalán nem fontos	Közepesen fontos	Fontos	Nagyon fontos	Nincs adat	Összesen
Munkaerőgond megoldása	1	6	15	16	5	43
Fenntartó meggyőzése	0	10	15	13	5	43
Munkatársak meggyőzése	0	2	13	24	4	43
Munkatársak képzése	0	2	15	21	5	43
Szakirodalom biztosítása	0	8	17	14	4	43
Dokumentáció biztosítása	0	4	18	16	5	43
Tapasztalatcserék szervezése	0	8	17	15	3	43

4. Összegzés, javaslatok

A könyvtári minőségügy sajátos fejlődésen ment keresztül: a közszféra többi területével ellentétben több éves előkészítő munka zajlott, amely leginkább a könyvtári szakemberek képzésében, felkészítésében, szemléletformálásban nyilvánult meg. Mára érett meg a helyzet a speciális könyvtári minőségfejlesztő program kidolgozására, kipróbálására, bevezetésére és elterjesztésére. Ezt a törekvést alapvetően a NKÖM Könyvtári Osztálya, valamint az Informatikai és Könyvtári Szövetség generálja, ugyanakkor a korábbi évek tréningjeinek köszönhetően jól lehet támaszkodni azokra a motivált könyvtári szakemberekre, akik az évek során részt vettek a felkészítő tréningeken. Tehát a könyvtárakban nem a minőségfejlesztő program közelgő elterjedése miatt kezdtek részt venni képzéseken a dolgozók, hanem a képzett szakemberek igénye határozza meg a program szükségszerűségét.

Ezzel a megközelítésmóddal valószínűleg sikerül kivédeni, hogy a minőségbiztosítás divatjelenséggé, kipipálandó feladattá, kötelező törvényi előírássá váljék. A könyvtári minőségfejlesztő program kidolgozása, a pályázati úton történő meghirdetése, a feltételek biztosítása alighanem óriási lökést ad majd ennek az ügynek.

A sikeres bevezetést az alábbi tényezők segíthetik elő:

Tovább kell folytatni a vezetők és a munkatársak felkészítését, képzését, motiválását. A munkatársak ebből a szempontból legalább olyan fontosak, mint a vezetők, hiszen teljeskörűséget csak abban az esetben lehet elérni, ha minden dolgozó magáénak érzi az intézményi célokat, ha kellően motivált a közös célok elérésében.

Legalább ilyen fontosnak tartjuk, hogy megfelelően képzett külső szakemberekből álló szakértői testület álljon a rendelkezésre. Ez esetben különös jelentősége van annak, hogy az illető ne legyen a szervezet része, hiszen így elkerülhető, hogy a belső rutin, a függőségi viszony vagy az elkötelezettség akadályozza az objektív értékelést és a megfelelő irányú fejlesztést.

Szintén nagyon fontos a fenntartók meggyőzése a minőségfejlesztés fontosságáról. A fenntartók egy része maga is elkötelezettje vagy elszenvedője a minőségügynek, hiszen egyetemi vezetőként vagy önkormányzati szakemberként a saját intézményében is megtapasztalhatja ennek minden előnyét vagy hátrányát is. Fontos, hogy azokat a személyeket is meggyőzzük, akiknek nincsenek ilyen irá-

nyú tapasztalatai, illetve azokat, akiknek negatív tapasztalatai vannak. El kell érni, hogy a minőségbiztosításról kialakult esetleges negatív képet átformáljuk: meggyőzzük az érintetteket arról, hogy nem kötelező penzumról, hanem a belső fejlődés szükségszerű velejárójáról van szó.

Mindemellett ugyancsak fontos a megfelelő anyagi háttér biztosítása, hiszen intézményeinket általában a megfelelő források hiánya jellemzi. A minőségügyre fordítandó költségeket jelenleg általában csak külső forrásokból – főleg pályázati pénzekből – lehet fedezni, a fenntartó nem fogad el ilyen jellegű költségeket, nem ismeri el a minőségüggyel foglalkozó önálló munkakört.

A minőségi előírások megvalósulását be kell építeni a szakfelügyeleti értékelések rendszerébe, ennek azonban elengedhetetlen feltétele a teljesítménymérési mutatók kidolgozása és bevezetése, az egységes normatívák bevezetése.

Felhasznált irodalom

Barlai Róbert–Csapó Edit: Szervezetfejlesztés és stratégiai vezetés. A módszer. Könyvtári Figyelő, 1997/2. 247–261. p.

Kalapács János: Minőségbiztosítás, minőségirányítás a közszolgáltatásban. Bp. X-Level Kft., 2000. 20–43. p.

Comenius 2000. Közoktatási minőségfejlesztési program. Bp. Oktatási Minisztérium. 1999.

Könyvtári statisztika. (Előbb: TEKE és Szakma.) Könyvtári Intézet, Budapest. Megjelenik: évenként

Vidra Szabó Ferenc: A könyvtárhasználati szokások változásai az utóbbi tíz évben. Könyvtári Figyelő, 1997/1. 59–71. p.

Vidra Szabó Ferenc: Rendszertelenül. Kísérlet a könyvtárak rendszerszerű működésének vizsgálatára. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000/7. 22–32. p.

Dr. Topár József: Minőségmenedzsment alapjai I. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest. 2000. Oktatási segédanyag. 89–94. p.

Richlich Ilona (szerk.): Országos dokumentum-ellátási rendszer. Tájékoztató a könyvtárak közötti dokumentum- és információszolgáltatásról. Veszprémi Egyetemi Kiadó. Veszprém, 2002. 71 p.

Vidra Szabó Ferenc

Palackposta a kőkorszakból

(Romológiától a biblioterápiáig)

Svájcban 1926 és 1973 között a Pro Juventute szervezet kezdeményezése nyomán egy „segélyakció” keretében módszeresen összeszedték az „országút gyermekeit”. Vagyis a vándoréletet élő cigány szülőktől elvették őket, hogy gyermekotthonokban, nevelőintézetekben, nevelőszülőknél „reszocializációban” részesüljenek, s majdan zökkenőmentesen illeszkedhessenek be a felnőttek társadalmába. (Nálunk Mária Terézia csaknem 240 évvel korábban, 1768-tól kezdődően királyi rendeletek útján tett hasonló jellegű, de nagyon hamar látványos kudarcba fulladó kísérletet: „A gyermekeket el kell választani szüleiktől és ki kell adni paraszthoz, akik napi három krajcárt kapnak minden gyerek után... A plébánosoknak kötelessége a cigányokat ingyenesen oktatni, a gyerekeket tanítani...”)

Mindez hihetetlennek tűnne, ha nem feküdne előttem egy szurokfekezte borítójú, puha fedelű, már olvasott könyv: mariella mehr kőkorszak (regény). (Sic!) Minden kisbetűvel!

A szerzőt röviddel születése után, 1947-ben vették el édesanyjától, fosztották meg rokonai közösségétől. Őt, kinek már a szülőanyja maga is ennek az akciónak áldozataként intézetekben, zárt osztályokon tengette (alkoholista, elmebeteg) életét, s aki mellől két évtizeddel később ugyancsak erőszakkal távolították el újszülött fiacskáját. Hiteles jelentés, egy három generációs tragédiásorozat derekának dokumentumai.

Letehetetlen, felkavaró életírás a lét és semmi határáról, az embrionális testhelyzetbe összehúzó, nyűszítő, majd a sikongva vergődő, magát véresre sebző szorongó, halálfélelemtől kínzott, szeretetért rimánkodó, gyilkossági kísérleteket, szexuális zaklatásokat, aberrált gesztusokat, erőszakos közönségeskedéseket, fizikai bántalmazásokat, pszichiátriai brutalitásokat (elektro- és inzulinsokk sorozatot) túlélő szerző szaggatott, alig rendezett, posztmodern szöveggént is olvasható emléktörvényei.

Szilvia a védtelen csecsemő, a kiszolgáltatott kisgyermek, akinek „nevelőanyja megjelent a rosszul megvilágított ajtókeretben. arca elviselhetetlen fintor. ütések. miért verik meg szilviát? miért kap ütések pusztán azért, mert fél, mert egyedül van, mert megnémult?” (50. p.)

Vagy aki hallja, hogy „becsapnak egy ajtót. hallom a lépcsőn felcsoszogó súlyos lépéseket, „elnáspángolás”, így nevezte nevelőapám a verést. katonai bőrvével vert. közben sírt. legtöbbször meztelen voltam.” (51. p.) S ez a jelenet is csupán csak egy kulminációs pontja az estéről estére folyó, szertartásosan hideg-lélős, megszegényítő „nevelő” (vetkőztető, tapogató) gesztussorozatnak. (A legnagyobb fájdalom, a legpokolibb „nevelőapai” tett idézésére, leírására nincs bátorságom, az olvasó fantáziájára kell hagyatkoznom.)

De ez még egy „otthon”, itt még csak a magtalan, korosodó, szeretetlen nevelőszülők állnak a védtelen, nyilvánvalóan barna bőrű, fekete hajú, kissé szokatlanul, riadtan viselkedő csöppséggel szemben.

S majd jönnek a nevelő-, javító intézetek s bennük a gyermek saját ürülékét megsemmisítően annak arcára kenő, a megfélemlített, rettegő, a szeretethiánytól vinyonyogó apróságot az elektromos árammal töltött kerítéshez lökdöső szadista ápolónők, a „férfiasan” viselkedő orvosok. Végül a poklok pokla, a testet, lelket darabokra szaggató elektromos és inzulin sokk-sorozat. Előtte a hazug megnyugtató szavak és gesztusok, melyek az első élmény után csak fokozzák a kiszolgáltatott test és lélek halálfélelmét, s jön a leírhatatlan megsemmisülés.

„fekszem az ágyon, kezem-lábam lekötözve. orvosságok illata. az ágy fejnél szótlanul áll egy férfi és egy nő. egy tű hatol a karomba, sűrű gusztustalan valamit nyomnak a számba. bénultan fekszem.

minden fehér színbe öltözik.

valaki fejemet fogja. hűvös hideget érzek. schwarz doktor arca egészen közel.

üvöltés, állati üvöltés, az agy mélyén őrződő fájdalom. félelem, szorongás. ezek meggyilkolnak, ezek meg akarnak ölni. hagyjátok abba, kérem, abbahagyni, ne öljetek meg. kérem-könyörgök, ne öljetek meg. miért teszitek ezt velem? meghalok, mint tüzes villámok, fájdalom árad szét egész testemben. hanna maria nővér hangja éles, mint egy kés. minden elsötétül előttem. sötét lyuk, végtelen messzire kerültem, vissza akarok térni. leírhatatlan fájdalom foglya vagyok, embertelen görcsben merevedek meg. meghaltam. megölték. feneketlen mélységbe zuhan a fájdalom. segítség, segítetek, kérem. nem bírom tovább. mi rosszat tettem? mi a bűnöm, hogy megöltök?” (60. p.)

S a megtörhetetlen ördögi kör: Szilvia folyamatosan retteg, ezért időnként kiszámíthatatlan, talán agresszív, és jön a „leghatásosabb” gyógymód, a vak rémület, a végsőkig fokozott halálfélelmet hozó, megerősítő újabb sokk.

„a szertartás ugyanazzal a rémítő hideg precizitással megy végbe, mint ahogyan a harmadik birodalomban a kz-foglyokat kínozták és gyilkolták. finoman és tisztán történik minden, hogy piszok ne maradjon vissza. az elektro- és inzulinsokk felfedezésének ideje egybeesik az európai fasizmus kezdetével.

iszonyú fájdalom, az agyba villámok ezrei csapódnak, a test darabokra esik szét, ugyanakkor minden erejét mozgósítja, hogy a hihetlent, a közeledő halált feltartóztassa.

az elektrosokk rémületében felszínre kerül az élet minden megelőző traumája...” (99. p.)

Majd a következő oldalakon egy négy szemközti „terápiás beavatkozás” iszonyata.

A két évtizedes pokol bizonyos korszakain – túlélve a csecsemő- és kisgyermekkor totális kiszolgáltatottságát, feltehetően serdülőként, kamaszos daccal erősnek, teherbírónak akar látszani – fiús öntudattal Szilvioként képes átvergődni, majd kiszabadulva az intézményes „gondoskodás” fogságából, érett nőként Szilvána néven emlegeti önmagát.

A „kőkorszak” 1981-ben jelent meg először, 1990-ig újabb öt kiadást ért meg, majd francia, angol, olasz és finn fordításban jelent meg, most pedig éppen magyarul, amit Dévény Istvánnak, a Svájcban élő jeles (teológus), könyvtáros kollégánknak köszönhetünk. Az utóbbi néhány évben három újabb regénnyel gaz-

dagította világunkat Mariella Mehr, s 1999-ben a bázeli egyetem díszdoktori címmel jutalmazta eddigi tényfeltáró tevékenységét.

A Történettudományi Fakultás regényekért ad kitüntetést? Súlyos műfajelméleti kérdéseket felvető dilemma. Posztmodern szöveg vagy az öngyógyító, az egyén önreflexióit formába öntő, a személyiség integritását újrateremtő, de egyúttal a múltat, a valóságot kíméletlenül leleplező, valóban történeti értékű alkotás? Döntsön az olvasó! Elégedjünk itt meg egyetlen új keletű fogalom beidézésével. Ez itt feltehetően az úgynevezett autobiográfiai paktum egy tipikus példája, ahol az önéletrajzi elemek alkotják a mű gerincét, de a témához kapcsolódóan a sors-társak élményeit, tapasztalatait ugyancsak felhasználta a sokat szenvedett s ennek nyomán magából igazgyöngyöt felszínre hozó szerző.

Miért ajánlom a jelzett mű kézbe vételét?

Mert megrendítő, mert gondolatébresztő. Hol is tart a mi saját, sokat szidott, még sokáig jobbításra szoruló kisebbségi politikánk? Hol vannak a mi, ilyen irányú követendő példaképeink? Svájcban? Vagy Franciaországban, ahol a vándorcigányok a mai napig nem rendelkeznek szavazati joggal? (Mellesleg tudjuk-e, hogy a cigány nyelv indiai eredetű a XVIII. században Wályi István debreceni születésű református teológus, későbbi dunaalmási lelkész fedezte fel, amikor a leideni egyetem hallgatójaként felfigyelt az indiai diákok és a hazai cigányok beszédének hasonlóságára? Évtizedekkel megelőzve a mi saját finnugor gyökereink felismerését!)

Mert Mariella Mehr írása egy most indult, Kónya Anikó által szerkesztett interdiszciplináris, irodalomároknak, történészeknek, pszichológusoknak, nyelvészeknek szóló sorozat („Szöveg és emlékezet”) második darabja. Az első kötet a nemrégiben elhunyt Réger Zita Cigány gyermekvilág című, már csak tanítványai által befejezett műve. A két következő kötet Philippe Lejean irodalomelméleti eszmefuttatásait tartalmazza, majd a Kanyó Tamás által összeállított könyvben az '56-os magyar emigránsok svájci beilleszkedéséről olvashatunk bővebben.

Mert a 2003. március 30. és április 2. közötti napokban Budapesten a Kongresszusi Központban rendezik meg az I. Művészetterápiás Világkongresszust. (Információk: meeting@euroweb.hu), s köztudottan ezen tevékenységek egyike a könyvtárosok külön érdeklődésére számot tartó biblioterápia. Egyébként ezekben a hetekben a Könyvtári Intézet Oktatási osztálya a Pest Megyei Könyvtárral közösen éppen egy fejlesztő biblioterápiás továbbképző tanfolyam akkreditációs munkálatain dolgozik.

Mert 2002 tavaszán egy, a Könyvtári Intézet által meghirdetett, romológiai* témájú, akkreditált továbbképző tanfolyamot – jelentkezők hiányában – nem tudtunk elindítani.

Mert mélyen egyetértek a szerző szavaival: „könyvem az azoknak az újszülötteknek ajánlom, akik nem kapnak szeretetet. ajánlom a gyermekotthonok és nevelőintézetek lakóinak, de azoknak is akik az emberi közösségekben megzavarodtak vagy elnémultak. ajánlom végül azoknak, akik tudják, hogy jövőnket csak a szeretet képes megmenteni.”

Nagy Attila

* A recenzióban szereplő romológiai vonatkozású megjegyzéseimet kiváló tanítványom, Landauer Attila Utak és problémák a magyarországi cigánykutatásban című szakdolgozatának olvasása után vehettem papírra. Köszönet érte.

Beregszászi napok

1. Iskolai könyvtárosok számítógépes ismereteket adó nyári továbbképzése

2002 júniusában meghívót kaptam a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola könyvtárvezetőjétől a fenti továbbképzésre. E-mailben felkértek egy előadás megtartására is. Témám a „Könyvtárak számítógépes adattárolása, számítógépes adatkezelés” volt. Magyarországról ketten vettünk részt a rendezvényen: a társam dr. Vraukóné Lukács Ilona kolléganő volt.

A továbbképzés július 15-én délelőtt 10 órakor kezdődött. Az ünnepélyes megnyitón dr. Orosz Ildikó, a főiskola elnöke elmondta, hogy hagyományt szeretnének teremteni ezzel a rendezvénnyel. Minden évben meg fogják rendezni a Kárpátalján élő könyvtárosok találkozóját, és szeretnék, ha Erdélyből, Szlovákiából és Magyarországról is ellátogatnának hozzájuk a könyvtáros kollégák. Célul tűzték ki, hogy minden könyvtárba legalább egy darab számítógépet beszereznek, és minden iskolában a tanári szoba is fel lesz szerelve egy komputerrel. Amíg a gépek rendelkezésre nem állnak, a könyvtárosok másutt megtanulják használatukat, megismerkednek a számítógépes alapfogalmakkal, alapismeretekkel.

Az elnökszavai után Gönczy Sándor, a Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség Tankönyv és Taneszköz Tanácsának vezetője beszélt arról, hogy a magyar és az ukrán tantervek messzire elkerülik egymást. A Tankönyv és Taneszköz Tanács feladata az lenne, hogy minél több magyar nyelvű kiadványt, tankönyvet és segédkönyvet juttasson el a magyar iskolákba. Jelenleg Kárpátalján több mint száz intézményben folyik magyar nyelvű oktatás alsó és középfokon. Sajnos ezidáig nem kaptak engedélyt a tankönyvek kiadására, így segédkönyveket és munkafüzeteket jelentetnek meg. Kezünkbe vehettük a már megjelent Világirodalmi segédkönyvet, Biológiai munkafüzetet, Fizikai feladatgyűjteményt és Genetikai segédkönyvet. Szomorúan vettük tudomásul, hogy semmilyen tankönyvpiac nincs Kárpátalján. Az iskolák központilag kapják meg a tankönyveket és osztják ki a tanulók között. Egy tankönyvet öt évig használnak! (Képzeljük el ezt a magyar viszonyok között!) Pl. egy 7. osztályos biológia tankönyv 70 grivnya (kb. 350 Ft) akkor, amikor az átlagkereset 6000 Ft.

Az öt napos továbbképzés sok hasznos könyvtári és számítógépes ismerettel gazdagította a résztvevőket.

Számunkra nagy élményt jelentettek a kirándulások is. Horkai Sámuel gépészmérnök magyarországi történelemtanárok tudását felülmúlva mutatta be Beregszászt, a munkácsi várat és a Kárpátokat, megismertette velünk a csetfalvai református templomot, amelynek kazettás mennyezete a tákosiéhoz hasonló, és megtekinthettük a tiszacsomai honfoglaláskori emlékparkot és a tiszapéterfalvai Fogarassy kastélyt falumúzeumával egyetemben.

Magunkkal hoztuk emlékeinkben azokat a beszélgetéseket is, amelyeket a kollégáinkkal folytattunk. Elbeszéléseikből egy jobb sorsra érdemes kisebbséget ismertünk meg, amelynek évtizedeken keresztül szörnyű kiszolgáltatottságban és megaláztatásban volt része. Valami azonban megmozdult a több évtizedes állóvízben, mert az ottani magyarok akarnak tenni azért, hogy szebb, boldogabb, emberibb életet éljenek. Nekünk pedig nincs más dolgunk, mint figyelni rájuk és segíteni őket erőnkhez és lehetőségeinkhez képest.

A Tanárképző Főiskola Könyvtárát Répási Ildikó mutatta be. Az alábbiakban a vele készült interjút olvashatják.

2. Beszélgetés Répási Ildikóval, a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola Könyvtárának vezetőjével

– *1999 óta vezetted a főiskola könyvtárát. Mielőtt azonban erről beszélgetnénk, szeretnék bemutatni a magyarországi könyvtárosoknak már csak azért is, hogy lássák, hogyan jut el valaki a kisebbségi létben a magyar könyvtárossáig.*

– Szintisza magyar faluban születtem. Nem éreztem másnak, különbnek magam, mint a többi gyermek. Szüleim mindkét részről magyarok, így mindig „magyarságunk” vett körbe minket. Lehetőségeik és képességeik szerint biztosítottak nekünk mindent, ami a boldog és kiegyensúlyozott gyermekkorhoz szükséges. A nyolcadik osztály befejezése után technikumba jelentkeztem, ahová csupán egy hétig jártam, ti. ukrán nemzetiségű osztályfőnököm nem tudta elviselni a magyar tanulókat. Sokat sírtam ez alatt a hét alatt. Itt találkoztam először azzal a fajta megkülönböztetéssel, amellyel a kárpátaljai magyarság évtizedek óta küzd. Ebből következik, hogy szüleim egy hét után visszavittek Csetfalvára, ahol befejeztem a tíz osztályos alapképzést.

– *Az már kiderült, hogy szülőfaluban jól érezted magad. Volt-e lehetőség arra, hogy kitekints a határon túlra?*

– Magyarországon rokonaim éltek, élnek. Gyakran jöttek látogatóba hozzánk. Mi két évente utazhattunk át hozzájuk. Amikor Magyarországon jártam, gyakran álmodoztam arról, hogy jó lenne ott élni. De ahogy „eszméltem”, egyre inkább éreztem a távolságot, az osztálykülönbségeket, azt a fajta hierarchiát, amit itt nem tapasztaltam. Itt ugyanis voltunk mi magyarok, és voltak az ukránok, ill. ahogy akkor hívták őket: „az oroszok”. Nagyon fájt, hogy Magyarországon minket is oroszoknak neveztek.

– *Hogyan folytattad tanulmányaidat a tizedik osztály után, és hogyan kerültél kapcsolatba a könyvtáros szakmával?*

– Arról volt elképzelésem, hogy mi szeretnék lenni: néprajzos vagy virágkötő. Ezeket a szakmákat viszont csak Lembergben vagy Kijevben tanulhattam volna orosz nyelven. Mivel mindig magyar nyelvű iskolába jártam, nem nagyon ment

az orosz, és nem is akartam a családomtól távol kerülni. Ezért beiratkoztam a 4-es számú Kossuth Lajos Szakközépiskolába, és ott két év múlva érettségi vizsgát tettem.

Az érettségi után Schober Ottó, a színház akkori igazgatója javaslatára – aki családunk jó barátja volt – Husztra jelentkeztem a Közművelődési Szakközépiskola könyvtár szakára. Két év alatt szereztem középfokú könyvtárosi végzettséget. 1983-at írtunk, 19 éves voltam.

A könyvtár szak elvégzése után a Beregszászi Városi Könyvtárban két évet dolgoztam a kölcsönzésben, majd négyet az ifjúsági osztályon. 1989-ben fiam született. Vele hat évet töltöttem otthon különböző okok miatt. Köztük volt, sajnos, a betegség is. Mikor Tamás iskoláskorú lett, tértem vissza a munkához.

– *Hogyan kerültél a főiskolai könyvtárba?*

– 1996-ban, amikor megindult Beregszászon a magyar nyelvű tanárképzés, még másik munkahelyen dolgoztam. 1999-ben dr. Orosz Ildikó, az akkori főigazgató kért fel a könyvtár vezetésére. Mivel különböző magánéleti okok miatt csak négy órás munkát tudok vállalni, arra gondoltam, nem igazán én leszek a megfelelő ember erre a posztra. Aztán végül mégis megegyeztünk. Jelenleg hárman látjuk el a könyvtárban adódó feladatokat két fiatal kolléganőmmel, akik Magyarországon, Nyíregyházán végeztek könyvtáros-asszisztensekként. Tervezik továbbtanulásukat, és ezt én is és a főiskola vezetése is messzemenően támogatjuk.

– *Mit éreztél, amikor megtudtad, hogy magyar nyelvű főiskola indul Beregszászban?*

– Nagyon örültem, amikor meghallottam. Nagyon fontosnak tartom a magyar nyelvű oktatást. Ma 500 hallgató tanul itt speciális képzés keretén belül. Kárpátalján, ahol évtizedeken keresztül az orosz volt az egyetlen hivatalos nyelv, végre visszatérhettünk anyanyelvünkhöz. Óriási lehetőség ez az itt élő fiatalok számára. Egy buktatója azonban van a dolognak: nagyon kevesen maradnak meg a főiskola elvégzése után szülőföldjükön. Vonzza őket Magyarország tágabb lehetőségeivel, anyagi biztonságával. Azt tapasztaltam, hogy a végzett hallgatók 30%-a marad Kárpátalján.

– *Milyen változást hozott a város életében a főiskola létrejötte?*

– A hallgatók közvetlenül ismerkedhetnek meg a magyar kultúrával. A tanári kar a Nyíregyházi Főiskola és a Szent István Egyetem oktatóiból kerül ki. Mindannyian fontosnak tartják a tanítás mellett a kultúra átörökítését is. Aztán a hallgatók identitástudatának fejlesztése! Magyaroknak maradni, mert annak születtem! Tavaly adták át az új kollégiumot. Igazán minden igényt kielégít. A szobák két-háromágyasak, fürdőszobásak, minden szobában hűtőszekrény található. A város életében elkezdődött valami. Van egy kulturális és értelmiségi centrum, amely remélhetőleg a városban élő emberek életmódjára is kihatással lesz.

– *Kérlek, mutasd be a könyvtáratokat!*

– Könyvtárunk a főiskola épületének földszintjén helyezkedik el. Három helyiségből áll. 30 000 kötet könyvünk van. Ennek 90%-a magyar nyelvű, 6% ukrán és a maradék 4% angol, francia, latin és német nyelvű irodalom. Folyóirataink nincse-

nek. Sajnos még a helyi újságokat sem tudjuk megvenni. Ami itt található, az mind ajándék. Többfelé jeleztem már, hogy legalább egy magyar nyelvű napilapot és egy szakmai folyóiratot szeretnék a könyvtárunknak, de eddig a kérésem sikert fülekre talált. A főiskolának 500 beiratkozott hallgatója van, a könyvtárnak 611 olvasója. Naponta kb. 100-an kölcsönöznek, és 150-en látogatják az olvasótermet. Hétfőn 9–17-ig, keddtől péntekig 9–19-ig, szombaton 9–15 óráig vagyunk nyitva.

– *Honnan került hozzátok az állomány?*

– A főiskola indulásakor a Duna Televízió gyűjtést szervezett erre a célra. Kaptunk könyveket magánszemélyektől és intézményektől egyaránt. Így került hozzánk Fodó Sándor és Skultéty Csaba magángyűjteménye is.

Az állományunk azonban a könyvtár megalakulása óta nem gyarapodott. Az ukrán állam nem támogatja a magyar felsőoktatást. A várostól sem kapunk pénzt. A magyar Oktatási Minisztérium évi 200 000 Ft keretet biztosít könyvekre. Ezt az összeget a tanszékvezetőkkel egyeztetve költjük el. Ha pontosabban akarok fogalmazni, ők határozzák meg, mit vegyünk belőle. De mi az a 200 000 Ft? Semmire sem elég ilyen magas könyvárak mellett. Említettem már a folyóiratok hiányát. A hallgatóink nem ismerik a legfrissebb irodalmat. Pedig a tanított tantárgyakhoz elengedhetetlen lenne, hogy nyomon kövessék a változásokat, akár a közgazdaságtanra gondolok, akár a földrajzra és még sorolhatnám tovább.

– *Milyen folyóiratokat, újságokat szeretnél látni a könyvtáradban?*

– Szeretném, ha olvashatnánk a HVG-t, járhatna a Rubicon vagy a História, és egy könyvtáros szakmai folyóirat sem ártana. Legjobban azért egy magyar nyelvű napilapot szeretnék. Nincsenek szakkönyveink, szótáraink, lexikonok, általános iskolai tankönyveink, főiskolai jegyzetek. Képzeld el egy olyan angol-tanár-képzést, ahol nem tudjuk biztosítani a hallgatóknak az angol szótárt!

– *Ezután furcsának hathat a kérdés: boldog embernek érzed magad?*

– Alapvetően pesszimista ember vagyok. Aki ilyen körülmények között él, mint én, előbb utóbb meghasonlik. Próbálok alkalmazkodni a környezetemhez, de a környezetem nem tudja követni azokat az erőfeszítéseket, kitöréseket, amelyekkel jobbá, szebbé, élettelibbé szeretném tenni a mindennapjainkat. Ez vonatkozik a munkámra. Másrészt szerencsésnek mondhatom magam, mert a családi életemben elértem mindazt, amit a munkámban nem sikerült még. Jó társam van, aki mindenben mellettem áll, támogat és szeret. Mert miből áll össze a boldogság? Apró örömeiből, amelyeket néha észre sem veszünk. Az udvaromon nyíló rózsák színes szirmaiból, a karácsony szeretetéből, csendjéből, a fiam tanulmányi eredményéből s néha egy-egy köszönőmből, amit a munkámért kapok. Ezeket nagyon meg tudom becsülni!

– *Kedves Ildikó! Az együtt töltött hét alatt sokat tanultam Tőled, Tőletek. Leginkább alázatot a magyarságom és az anyanyelvem iránt. Ezt is és az interjút is nagyon köszönöm!*

Bajnok Lászlóné

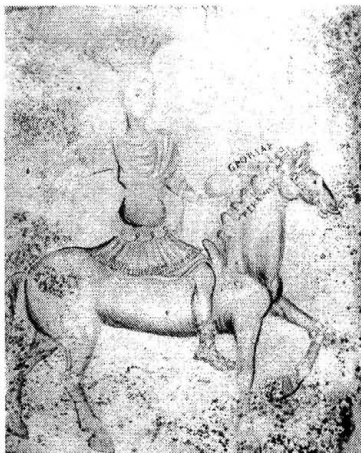
Leletek a könyvtári állományban I.

Régi könyvek kötésének rejtett titkai, utazás a könyvek belsejébe

A lelet szóról általában mindenkinek a lexikonokban álló meghatározás jut eszébe, miszerint a leletek a régészeti ásatásnál előkerült értékek, például régi pénzérmeék, edények, fegyverek stb. Legritkább esetben gondolunk arra, hogy a könyvtári gyűjtemény is kész tárháza a látható és a rejtett leleteknek. Előkerülését általában az határozza meg, hogy a titkokat rejtő kötetek kikerülnek-e a raktárból. Az alapos kutatómunka vagy az állományvédelmi célból kiemelt könyvek esetében nagyobb az esély a felfedezésekre.

A könyvtáros-kutató kezébe kerülhetnek olyan kötetek is, amelyekbe sokszor évtizedeken át nem lapoztak bele, még nem tanulmányozták át, ezért előfordulhat, hogy rábukkan akár egy levélre, fotóra, kéziratra, de találhat bejegyzéseket, széljegyzeteket, híres ember aláírását, rajzokat vagy a szövegben megbúvó tartalmi ritkaságokat is. Például Mátyás király korvináiban, illetve az ő gyűjteményébe bekerült értékes kötetekben számos helyen megtalálhatóak Vitéz János bejegyzései. A bibliákban gyakran szerepelnek érdekes adatok. Egész családfák követhetők nyomon bennük azon szokás következtében (talán még ma is akad követője), hogy a tulajdonosok az első és a hátsó oldalakra bejegyezték a fontos események, születések, esküvők és halálozások dátumát nemzedékről nemzedékre.

Egészen különleges és értékes lelet egy XIV. századi itáliai kódex (Cod. Ital. 3. Codex hispanus..., Egyetemi Könyvtár) utolsó lapjának hátoldalán felfedezett rajz, amely egy ókori császárt, Augustust vagy Nagy Justinianit ábrázolja lovon ülve. Az a kép valószínűleg egy ma már nem létező szobrot örökített meg.

Az OSZK Kézirattárának számtalan figyelemreméltó darabja közé tartozik egy pergamenre írott XVI. századi német nyelvű végrendelet töredéke, jelzete: Cod. Germ. 88. (Fragment aus dem Testament der Ehefrau des Erasmus de Trautmans [Orf]), melynek hátoldalát alapozás nélkül, tojástemperával készült festmény borítja.

Állományvédelmi felmérés során került elő, és új felfedezésnek tűnt.

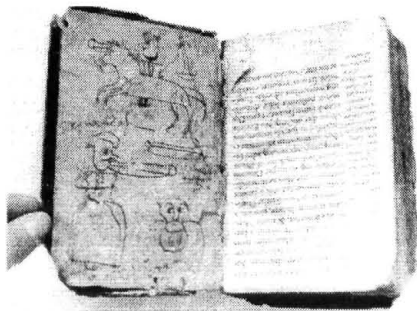
Mint kiderült, erről a leletről már említést tett Vízkelety András az 1969-ben kiadott német nyelvű töredékeket összegyűjtő katalógusában (Beschreibendes Verzeichnis der altdeutschen Handschriften in Ungarischen Bibliotheken. Akadémiai Kiadó) –, s lám, mennyi évnek kellett

eltelnie ahhoz, hogy valaki ismét rábukkanjon. Így tehát van némi esély leletek, illetve „elfeledett” leletek előkerülésére.

A palimpszesz mindenkit kíváncsivá tesz. Mi lehetett az eredeti szöveg? A takarékosan megőrzött pergamenlevelekről levakart írás helyére gyakran került újabb szöveg. Átvilágítással a kivakarás mértékétől, mélységétől függően az írás sikeresen olvasható.

Kinyitva egy kötetet a tábla belső oldalán vagy a rölapokon előforduló érdekes írka-firkákra, „komolytalan leletekre” is érdeklődéssel figyel föl a könyvet kézben tartó személy, bár az ilyesfajta rajzoknak általában nincsen különösebb értékük a humoros tartalmukon kívül.

Valószínűleg az a kutató is meglepődött, aki egy XV. századi kódexet lapozgatva eljutott az utolsó oldalig, és ott egy korabeli szemüveget talált a hátsó fatáblába mélyített tokban.

A belső tükrözés nélküli fakötéstáblákon sem ritkák a különböző korszakból származó kéziratos bejegyzések.

Az ókeresztény témájú festményre ma már csak a fatábla felületén megragadt színes festékpigmentek emlékeztetnek. Az eredeti pergamenlap sajnos nincs meg, vélhetően valamikor a nedvességtől rátapadt a belső oldalra, de az sem zárható ki, hogy szándékosan használták föl a kötéstábla kitükrözésére. A régen megtörtént szakszerűtlen eltávolítás következtében a jövő számára már csak egy kis emlékeztető maradt fenn.

Mi a helyzet azokkal a parányi írástörödékekkel, amelyeket a gyakorlott restaurátor szeme fedez föl? Átkötéskor letépett pergamenről vagy papíryanagról megmaradt betű- és írásmaradványok általában olvashatatlanok. Értékelhetőek-e ezek leletként? A szó szoros értelmében igen, viszont tartalmi információt már nem adnak át.

A könyvrestaurátorok szinte nap mint nap bukkannak „láthatatlan” leletekre, csak hogy ők ezeket töredékeknek, fragmentumoknak nevezik.

A restaurátor számára egy régi könyv szétbontása olyan, mintha felfedezőútra indulna, különleges élményre vár minden alkalommal. Vajon mit rejt a könyv, mi van a belsejében? Ellentétben a kutatókkal, olvasókkal, ők nem tartalmi szem-

pontból közelítik meg a rájuk bízott műtárgyat, sokkal inkább a régi kötéstechnikai megoldások játszanak szerepet a munkájuk során. Mivel minden könyv egyedi készítésű, sok mindent elárul az alkotója szaktudásáról és az ötletességéről is. Bármely érdekes technikával elkészített darab, kötéstörténeti különlegesség is nevezhető leletnek.

Egy sérült középkori kötet helyreállításakor nagy a valószínűsége annak, hogy a restaurátor kisebb-nagyobb mennyiségű kötészeti segédanyagként felhasznált kéziratot pergamen- vagy kéziratot, illetve nyomtatott papírtöredéket talál.

A szétbontás türelmes, lassú, óvatos munkát igényel, mert a kapkodás (amely soha nem jellemezheti a kincskereső restaurátort!) pillanatok alatt eltüntetheti, megsemmisítheti azokat a nyomokat, amelyeket a könyv mint titkot rejtegetett magában évszázadokon át. „...Mindent megtartotta belső, rejtélyes mivoltát” – ezeket a sorokat Kosztolányi Dezső Igék a könyvről című versében nyilván a könyvek tartalmára értette, de a restaurátornak, aki beeláthat a kötés belsejébe is, másféle tudás van a birtokában, mégpedig a középkori könyv létrehozásának folyamata. A könyvet kézbe vevő restaurátor elsőként az „öltözékre”: az anyagra, a kötés láthatatlanul rejtélyes belső felépítésére, a technikai megoldásra figyel föl. A kötésben lévő láthatatlan leletek, töredékek néha nem is olyan láthatatlanok. Bár a restaurátorok gyakorlott szeme könnyebben észreveszi, de a könyvtároskutatók figyelmét sem kerüli el, ha egy sérült kötet szakadt, hiányos részeinél kéziratot töredékrészekké kandikálnak ki. Valószínűleg nagyon nehezükre esik megállni, hogy ne kíváncsiskodjanak, és azokon a bizonyos helyeken ne emelgessék, feszegezzék a borítást, tovább fokozva a sérüléseket. Ez azonban a szakemberek feladata. Abban az esetben, ha a könyvtáros a látható szöveg alapján értékesnek ítéli meg a töredéket, a restaurátor az, aki megteremti a lehetőségeket a bővebb ismeretek megszerzéséhez. Régi, ép állapotú kéziratot borítók leemelése, megbontása csak valami egészen különleges esetben, komoly indokokkal alátámasztva történhet meg, bármennyire is jó lenne megismerni a hátoldalán lévő tartalmat. Az antiphonale vagy más kódex lapjába, esetleg oklevélbe kötött, átkötött, erősen sérült könyvek helyreállításakor viszont a kutatók nem kis öröme már láthatóvá válhat a hátoldalon lévő szöveg, iniciálé, stb.

Umberto Eco közismert, oly gyakran elhangzó idézetét: „a könyvtáros a szellemi értékek megőrzője”, a könyvrestaurátor kiegészítheti azzal, hogy ő is annak érzi magát: a szellemi értékek, a tartalom és a forma megmentőjének és megőrzőjének. A restaurátor szerepét a középkori könyvkultúra megőrzésében elismerte a német televízió munkatársa is, aki 1988-ban filmet forgatott az Országos Széchényi Könyvtárban a restaurátorok munkájáról (Prizma. Beitrag: Flüssiges Pergament Rettung für alte Bücher.). Filmjének mottójául A rózsza neve című film egyik, a könyvmásoló műhelyben lejátsszó jelenetét választotta.

A restaurálás célja a szöveg megőrzése a hozzátartozó kötéssel együtt.

A helyreállítás, a régi könyv szétszedése mindig tervszerűen kezdődik, ám „útközben” érheti meglepetés a restaurátort. A restaurálás folyamata minden apró részletre kiterjedő dokumentálásának hiánya felelőtlenség volna, mégpedig azért, mert a restaurátor a kötet szétszedésekor lebontja a régi fűzést, gyakorlatilag teljesen megszünteti az eredeti készítményt. A könyvtestből lapok lesznek, az alkotórészek újra önálló anyaggá változnak (pergamenlapok, papírlapok, fűzőcérna, fatábla, bőrborítás, fémveretek stb.). A szakembernek természetesen pontosan

kell tudnia az újrakötés eredeti technikáját, és ebben a munkában a pontos dokumentáció sem nélkülözhető.

Az első lépések közé tartozik a veretek, majd a felületi szennyeződések eltávolítása. A veretek alatt néha papír- vagy pergamendarabkákat rejtőzködnek, hasonlóképpen a könyvtestet összetartó bőrszíjak közepében is. A több évszázadot megélt bőrkötések életében voltak olyan korszakok, amelyekben díszítéseiket festett papírral, tapétával vagy vastagon felhordott olajfestékkel rejtették el.

A bőrborítások tisztítása során azelőtt még nem vagy alig látható dekoratív ornamentális vaknyomásos vagy aranyozott díszítések tárulnak a szemek elé. A szakembert azonban érhetik még ennél jóval nagyobb meglepetések is. A Nagylucsei Orbán psalteriumának textilből készült borítóanyaga alól gyönyörű, különlegesen szépen aranyozott bőrkötés bukkant elő. (Ld. Lente Zsuzsanna: Nagylucsei Orbán psalteriuma reneszánsz kötésének feltárása. 3K, 2002. január, 26–29. p.)

A lefejtett bőr alól előkerülhetnek parányi oromszegő, hímezőcérna, ívjelző szalag s egyéb maradványok; még régebbi kötetek nyomai is.

A bőr beütések (a bőrnek a tábla belső oldalára behajtott része) alól előkerült színezett, általában pirosra vagy zöldre festett peremrészek szintén lényeges történeti adalékok a kézművességről. Ezek ugyanis arra utalnak, hogy a könyv oldalait díszítő festések a könyvtest fatáblába történő rögzítése után készültek, gerendaprésbe beszorítva. Ki hinné el, hogy amennyiben a bordavégek túlságosan belesüllyedtek a kötéstartáblába, néha sárral, agyaggal tapasztották be, illetve töltötték fel a réseket, hiányokat.

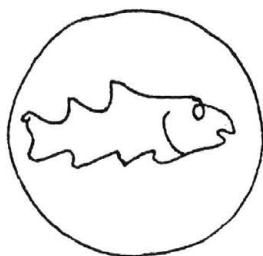
Nagyon fontosak a fa kötéstartábla borítóanyagának teljes eltávolítása után előkerült, a készítéstechnikára és a szer-

számok használatára utaló jegyek is, mint például a vonókés-, körző-, párhuzamvonalzó-, véső-, reszelő- stb. nyomok.

A szétbontással kezdetét veszi az 'utazás' a könyvek belsejébe.

A restaurálás olyan tevékenység, amelyben a szakember abszolút közel kerül a könyvhöz. A szétszedett állapot a legideálisabb a kutatásra, különösen a vízjelek keresésére, amelyeket egyébként a könyv szétbontása nélkül, főként az ívek közepén, nagyon nehéz megvizsgálni. Az érdekes rajzolatú jelek a merített papírt készítő mester fantáziavilágát, ötletességét is tükrözik, a kutató számára pedig élményt nyújt felfedezésük.

A könyvtest lapjai közül sokszor hihetetlen mennyiségű több évszázados por, homok s egyéb szennyeződés hullik ki. Vajon milyen emlék fűződhetett az elszíneződött lapok közül előkerült leféselt virágokhoz, szirmokhoz, falevelekhez? Úgy tűnik, ez a szokás a középkortól napjainkig megmaradt. És vajon a megőrződött magvak kicsíráznának-e újra, ha elültetnénk őket?

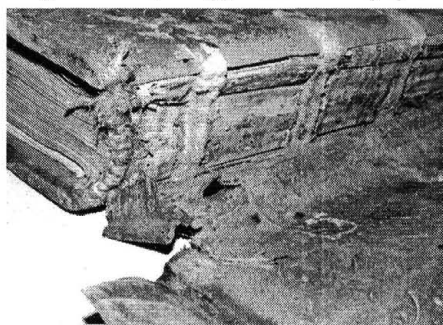

Kevésbé kellemes élmény (bár gyakori) légy- és rovarmaradványokat találni a régi kötetekben. A szalmaszálak, hajszálak sem ritkák. (A penészes leletekről annyit, hogy nem árt velük „kesztyűs” kézzel bánni.)

Hogyan kerülhetett az ívközépbe egy régi, finom művi, piciny fejű gombostű?

A középkori kötéstechikában teljesen általánosan elfogadott és elterjedt eljárás volt, hogy elrontott vagy tartalmilag már elavult kódexek, később nyomtatványok lapjait is újra felhasználták anyagihiány és a drágaságuk miatt. Ezt támasztja alá az is, hogy új pergament nagyon ritkán alkalmaztak kötő-, illetve segédanyagként. Azt, hogy a kötetben belül milyen feladatokat látott el, hová került segédanyagként a pergamen vagy a papír, az anyagok erőssége, minősége határozta meg. A két anyag alkalmazása párhuzamosan követhető. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a középkori kötésekben sok a pergamen lelet. A papír elterjedésével azonban a két anyagot már együttesen használták, majd a papír fokozatosan kiszorította a pergamen segédanyagként való alkalmazását. A restaurátorok munkájuk közben nyomon követhetik, hogy a kéziratok lapok, töredékek a kötés mely részébe kerültek, hol találhatóak, milyen funkciót töltöttek be.

Általános szokás volt a pergamen kódexlapok felszabdalása a használat céljának megfelelő formátumra. Az ívekre a hajtogatás miatt elég nagy mechanikai terhelés esik. A könyvkötők az ívek élein áthajtott vékony szalagokkal erősítették meg a fűzést, és így védelmet nyújtottak a szakadások ellen is.

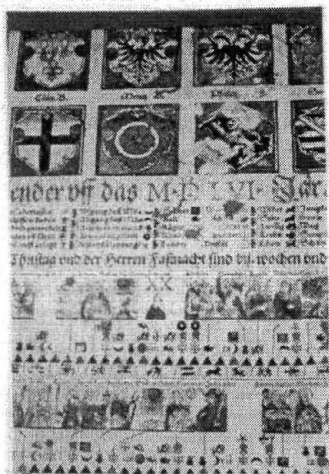
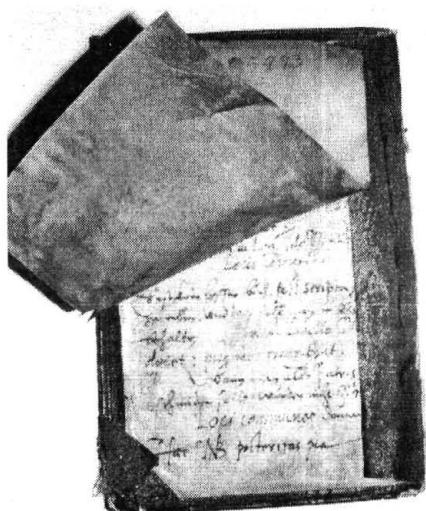
Mivel a pergamen tartós, erős, rugalmas, könnyen formázható anyag, a gerincen a borda közti részek kasírozására, valamint betáblázó szalagként (a könyvtestet a táblához rögzíti) is használták. Nem ritka, hogy a díszítésre s egyben erősítésre alkalmazott oromszegő alapokat is kéziratok töredékekre hímezték. (Természetesen a restaurátor nem fejt le róla a hímzőfonalat az írás miatt, hanem fotódokumentációt készít róla, aztán pedig az oromszegő a

helyreállítás során visszakerül a könyvtestre, az eredeti helyére. (Erről bővebben ld.: Ádám Ágnes: A pergamen szerepe a középkori könyvkötéstechika történetében. A pergamen kéziratok ismételt felhasználása. = Debreceni festett pergamenkötések. Déri Múzeum. Debrecen. 2002. 71–85. p.)

A töredékleletek összeillesztése a vállalkozó szellemű és kitartó kutatókra vár. Lapokká rekonstruálható mennyiségben mindössze néhány esetben kerülnek elő egykoron még egybetartozott fragmentumok.

A pergament mint segédanyagot fokozatosan felváltotta a papír, de a feladat, a kötésegerősítés megmaradt. A könyvtest első, illetve hátsó lapja, a röplap, más néven védőlap is nem ritkán egészen más kódex, nyomtatvány tartalmilag sem odatartozó lapjaiból áll. A kötéstáblák megvetemedésének ellensúlyozására, belső kitükrözésére is kiválóan megfelelt mindkét anyag.

Maguk a táblák is állhatnak összekasírozott papírlapokból. Igazán izgalmas feladat a restaurátor számára az egymásra ragasztott lapok, rétegek szétválasztása, különösen ha azok még kalendárium, kártya vagy egyéb metszetek töredékeit is tartalmazzák.

A fentiekben felsorolt, a restaurálás folyamán előkerült darabok elhelyezésének módja, tárolása számos, többek között etikai kérdést is fölvet. Egy biztos: a könyvtáros és a restaurátor komoly, felelősségteljes együttműködésére van szükség. A fragmentumok védelmével, elhelyezésével kapcsolatos döntésnek mindenképpen tükröznie kell, hogy a cél mindig a leletek megőrzése, a pontos dokumentálás és az elérhetőség a kutatók számára. A kéziratos információt hordozó, csekély számú kötéstechnikai elemek, az újabb fragmentumok előkerülésük után ismét múltidéző, forrásértékű dokumentumokká válhatnak.

Ádám Ágnes

A könyvtárigazgató és a plébános

Az ötletgazda könyvtárigazgató

Varga Róbert, a kaposvári Megyei és Városi Könyvtár igazgatója volt az ötletgazdája a *Helyi szerzők – országos művek* című programsorozatnak. A közelmúltban bővített és felújított intézmény Szinnyei-díjas vezetőjét arról kérdeztem: milyen reményekkel indult e sorozat.

– Az a tapasztalatunk, hogy ha valamilyen sorozatcím köré csoportosítjuk a különböző előadásokat, bemutatókat, találkozókat, akkor sokkal többen érdeklődnek a rendezvény iránt – mondta az igazgató – s így nagyobb a hatásuk is. – A '70-es években is híres volt a könyvtár szabadegyeteme, s úgy gondoltuk, jó lenne most is valamilyen hasonló sorozattal előállni. A rendszerváltás idején *Erkölcös esték a könyvtárban* címmel egy erkölcsfilozófiai előadássorozatot tartottunk. Ekkor beszélt először közönség előtt pap a könyvtárunkban. *Dr. Péteri Pál*, a donneri Szent Kereszt-templom plébánosa volt az előadó.

– *A mostani, Helyi szerzők – országos műveknek mi adta az alapötletét?*

– Kezembe került a kaposvári megyéspüspök, *Balás Béla Az első plébániám* című könyve. A főpásztor már nem először ajándékozott számos értékes kötetet az intézményünknek. Ezt a művét elolvasva ötlött fel bennem: miért ne lehetne egy ilyen sorozat keretében bemutatni, hiszen a kötet országos viszonylatban is nagy érdeklődésre számot tartó, jelentős témákat érint. Ez a rendezvényünk egyébként különleges hangulatú volt. Azon túl, hogy megjelentek a testvérműzsák, a vers és a muzsika, a püspök úr ekkor áldotta meg a könyvtárunkat.

– *Legutóbb is egy pap volt a könyvbemutató vendége. Ez a sorozat vallás köré szerveződött?*

– Nem, hiszen bemutattuk *Puskás Béla Temetők üzenete* című, ugyancsak jelentős, vaskos kötetét, amely országosan is kuriózum, és ad forrásértékű információkat a somogyi sírkertekről, az itt nyugvó, híres személyiségekről. A vallás, a hit is az egyetemes értékeink közé tartozik, s én úgy vélem, az ilyen jellegű művekről sem hallgathatunk. Az utóbbi években – hál Istennek –, Somogyban is többet írnak a szerzők, és tágult a szerzői gárda is. Az idei gazdag somogyi könyvheti kínálat is arra inspirál bennünket: folytassuk a sorozatot.

* * *

Balás Béla a következő a szavakkal áldotta meg 2001. október 30-án a kaposvári Megyei és Városi Könyvtárat. Az áldás szövege bekeretelve fogadja a könyvtárlátogatókat:

Tisztelt könyvtári dolgozók, kedves olvasók!

A legenda szerint annak idején felgyújtották az alexandriai könyvtárt, azzal az indoklással, hogy ha annak tartalma benn van a Koránban, akkor felesleges, ha viszont nincs benne, akkor meg azért kell pusztulnia.

A keresztény gondolkodás viszont kezdettől védte, óvta a könyvet, amiből eleinte csak egy volt, az Isten Könyve, a Törvény... Jézus hirdette míg ég és föld fönáll, abból egy i betű vagy egy vesszőcske sem maradhat el. (Mt 5,18). Aki mégis elhagy akár csak egyet is a legkisebb parancsok közül, az igen kicsi lesz a mennyek országában, hiszen az írásokon át Isten szól hozzánk.

Urunk, most kérünk, áldd meg ezt a könyvtárat!

Ezek a művek szólítsanak meg bennünket, s mi értsük üzenetüket. Az olvasás közben érlelődjenek bennünk jó gondolatok, formálódjunk jobbakká. Az itt felhalmozott szellemi kincs álljon össze a bibliai Jákob létrájává, amely innen indul és Tehozzád vezet!

Úgy legyen, ámen.

A plébános életvezérlő kalauza

Boldogok a szelídek, mert övék lesz a föld – énekelték-gitározta Horváth Zoltánék a kaposvári Megyei és Városi Könyvtár kamaratermében Varga László plébános *A főparancs* című könyvének bemutatóján, ahova pótszékeket kellett behozni. A Helyi szerzők – országos művek sorozat rendezvényének házigazdája Varga Róbert, a könyvtár igazgatója volt, aki életéről, elköteleződéséről, s a kötet megszületésének körülményeiről faggatta a karizmatikus papot. Tolnai Mária, a pedagógiai főiskolai kar tanárának közreműködése tovább gazdagította az est hangulatát, hiszen Pilinszky gondolataival érkezett, majd részletet olvasott fel a Szeretet-himnuszról és A főparancsból.

Egy kitárulkozó, vallomásos könyvbemutató részesei lehettünk. A kaposvári Szent Imre templom plébánosa egyebek mellett arról is mesélt, hogy tizenhét évesen akart először pap lenni. Amikor Isten egyik felkent szolgálja meghalt a falujukban, akkor döntötte el: helyére áll. Szülei titkon remélték is ezt, hiszen – mint később kiderült –, a keresztelőt követően megsúgta nekik a plébános: papot keresztelt. És úgy lőn... E fiúból pap lett; jóllehet: szinte minden évben kirúgták a szemináriumból. Különféle okokat találtak ki, csakhogy távol tartsák a renitensnek kikiáltott papnövendéket.

– Túl sokat láttam, túl sokat éltem át a szemináriumban – mondta Laci atya –, és nem akartam abban a zenekarban muzsikálni, amit katolikus papságnak neveznek. Segéd munkás lettem, színházban is dolgoztam, s egy időben még Budapestről is ki lettem tiltva.

Aztán mégiscsak sikerült elvégeznie a szemináriumot és felszentelték. Persze, nem oda került, ahova szeretne volna, de mindenütt jól érezte magát. Hiába mond-

ták rá: az Isten háta mögé helyezik, ő csak legyintett egyet, hiszen tudta: Istennek nincs háta, így aztán teljes erővel belevetette magát a szolgálatba; lelkigyakorlatokat szervezett a plébániáján és fiatalokkal foglalkozott. Tette a dolgát, és nem törődött senkivel és semmivel. A III/3-asokkal is igencsak meggyűlt a baja, de mindvégig vezette a Szentlélek.

A lelkigyakorlatokról így beszélt:

– Pilinszkynek nagy szerepe van abban, hogy megszületett ez a mű, amely egy lelkigyakorlatot tartalmaz. Pilinszky hozott vissza a papságba, amikor elbizonytalanodtam. Az *Új Ember* címlapján megpillantottam *A címzett ismeretlen* című Pilinszky verset. Ugyan nem ismertem személyesen a költőt, de néhány kispap társammal összegyűjtöttük az írásait. Amire elkészültünk a kötettel, Pilinszky, sajnos, meghalt. Ma is sokat töltekezem általa. A másik meghatározó személy, *Michael Marsch*, egy domonkos szerzetes, akinek lelkigyakorlatai rendkívüli hatással voltak rám.

Szó esett a somogysámsóni évekről is, ahol ugyancsak folytatódtak a lelkigyakorlatok, és házába vette Jóskát, a mozgáskorlátozott férfit. Így még inkább figyelhetett a Szentlélekre, a gyöngék gyámolítására. Egy másik lelkigyakorlat is megerősítette, amit *Teréz anya* és *Jean Vanier*, a tengerésztsiszt, a *Bárka* és a *Hit és Fény* közösség alapítója tartott. *Megosztani az életemet a szegényekkel* – e mottó köré szerveződött a lelkigyakorlat, ami aztán létformájává vált a fiatal papnak, jóllehet: akkoriban hét plébániát kellett ellátnia.

Amikor *Balás Béla* megyéspüspök lett az új egyházmegye főpásztora, a fiatal pap egy levelet talált a sámsóni postaládában: *Figyeld a rádiót, ha bemondja, hogy én vagyok a kaposvári püspök, akkor te vagy a Szent Imre plébánosa*. És úgy lőn...

Kilenc éve szolgál Kaposváron, s most a Szent Imre Öröksége Ifjúsági és Szociális Alapítvány kiadásában – *Varga Róbert* szavaival – letett az asztalra egy életvezérlő kalauzt. Egy öt tételes művet. A mindennapokra. Öröme és bánatra, megújulásra, harcra a gonosz ellen. A szeretet parancsával.

Lőrincz Sándor

Zenei könyvtárak – zenei dokumentumellátás

Ezzel a címmel rendezett tanácskozást Debrecenben 2002. szeptember 26-án és 27-én az MKE Zenei Könyvtárosok Szervezete. A találkozó témaválasztását aligha kell indokolni, a könyvtári rendszer kardinális kérdéséről volt szó.

Lehet-e Magyarországon zenei könyvtári rendszerről (alrendszerrel) beszélni? Egyáltalán, vannak-e zenei könyvtárak? A kérdésfelvetés nem is annyira erőltetett, ha zenei könyvtári alrendszer alatt önálló intézmények közös cél megvalósítására rendelt halmazát értjük. Alighanem a zenei könyvtári szolgáltatások, a rendszer (alrendszer) inkoherenciája részben az „önálló intézmények” hiányával magyarázható, azzal, hogy nincsenek igazi, valódi, par excellence zenei könyvtárak, vagyis olyan gyűjtemények, amelyek nem más könyvtári szolgáltatások mellett, azokat kiegészítve működnek, hanem önálló nyilvános zenei könyvtárak, ahol a „zene” válik gyűjteményszervező entitássá, és mindez a köré épülő szolgáltatásokkal együtt az intézmény küldetésnyilatkozatában megjelenik. Nem eldugva, periférikusan, hanem expressis verbis. Mindössze egy könyvtár tekinthető olyanak, amely e kritériumoknak megfelel: a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Könyvtára, az egyetlen zenei ODR-könyvtár.

Az ODR 56 tagkönyvtára között természetesen nem egy számottevő zenei gyűjteménnyel rendelkezik. E körbe tartoznak a megyei könyvtárak, a FSZEK, az OIK valamint az OSZK és a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti könyvtára. E könyvtárak zenei gyűjteményei azonban sok esetben csak a „zene” két megjelenési formáját gyűjtik és szolgáltatják: a hazai zenei szakirodalom mellett a különféle hangzó anyagokat. A nyomtatott kottákat is, vagyis a „zene” minden információhordozón található materializálódott formáját a gyűjteményeknek csak kisebb része szerzeményezi és építi be szolgáltatási rendszerébe.

A tanácskozáson többen felvetették, hogy nem tisztázott a zenei gyűjtemények helye a közkönyvtári szolgáltatások egészében. E sorok írója felszólalásában például azt hiányolta, hogy a FSZEK roppant alapos és gondos fejlesztési koncepciójában a zenei gyűjteményekről, részlegekről és a rájuk épülő szolgáltatásokról gyakorlatilag nincs szó: sem a különgyűjtemények, sem a szakkönyvtári feladatok között nem említődik a zenei ellátás mint funkció, holott a Fehérhajóból Ötpacsirtává lényegült gyűjtemény a közkönyvtári zenei tevékenység zászlóshajója, egyfajta etalonja évtizedek óta.

A nyilvános könyvtárak, illetve egyes bibliotékák zenei vonatkozású dokumentumállományain túl további jelentős zenei gyűjtemények is találhatóak, ezek azonban vagy oktatási intézményekben működnek vagy szakkönyvtárak, így a zenei könyvtári ellátás egészében csak korlátozott mértékben vesznek részt. Hogyan lehetne integrálni ezeket a gyűjteményeket is a zenei dokumentumellátásba; hogyan, milyen módon szerveződhetnének a jelenleginél hatékonyabban működő

igazi zenei könyvtári alrendszerre a különböző jogállású, fenntartású és helyzetű zenei részlegek – végső soron ez volt a tanácskozás vezérgondolata.

A megbeszélésen természetesen számos egyéb kérdéssel is elhangzott. Csak vázlatosan érintve ezeket az elemeket: gyakorlatilag nincs retrospektív zenei bibliográfia sem a szakirodalomról, sem a kottákról, sem a zenei hangfelvételekről. A zenei szolgáltatásokat különösen hátrányosan érintik az egyre szigorodó szerzői jogi rendelkezések. Nem megoldott a speciális zenei dokumentumok állományvédelme, a zenei multimédiák archiválása és megőrzése elméletileg sem kellően tisztázott. Mivel még nincs elegendő tapasztalata egyetlen gyűjteménynek sem ezen dokumentumfajták biztonságos védelméről, szükséges a digitalizálás mellett a tradicionális állományvédelmi megoldásokról is gondoskodni.

A tanácskozásra jó időpontban került sor – hangzott el. Akkor, amikor a NKÖM Könyvtári Osztálya kidolgozta/kidolgozza a 2003–2006 közötti évek fejlesztési stratégiáját. A zenei könyvtáraknak lépniük kell – volt egyik summázata a találkozónak; a zenei könyvtárosoknak olyan előtanulmányt kell készíteniük és letenniük a döntéshozók asztalára, amely beépülve az átfogó országos fejlesztési tervbe az eddiginél egyértelműbben és célratörőbben határozza meg az elvégzendő feladatok körét és a prioritásokat. A munkaanyag feladata az is, hogy a célokhoz megjelölje a szükséges és megfelelő erőforrásokat.

Ahhoz azonban, hogy valóban megalapozott, tényekkel és érvekkel alátámasztható cselekvési tervvel léphessenek fel a zenei könyvtárak, a jelenlegi helyzet egzakt felmérése, megismerése szükséges. Annál is inkább, mert a zenei könyvtári szolgáltatásokról az utolsó pontos elemzés még az 1980-as években készült a KMK-ban; ezért elengedhetetlen egy új szempontú, a lehetőségek szerint teljes körű vizsgálat elvégzése. Fehér Miklós (Könyvtári Intézet) felszólalásában a zenei könyvtárosok közreműködését kérve vázolta e munka koncepcióját.

A tanácskozáson mindamelllett nem kizárólag a zenei könyvtári alrendszer egészéről, az általános kérdésekről esett szó. Az előadásokból és a felkeresett intézmények működésének megismeréséből kirajzolódott Debrecen zenei könyvtári ellátásának képe, amely egyébként szintén országos jelentőségű. Virágos Márta főigazgató asszony (DEENK) a város zenei életét tekintette át, Botosné Koscsó Ilona és Grégász Miklós a DEENK Zeneműtárát mutatták be külön kitérve a gyűjteményben folyó gépesítési munkálatokra. Fekete Csaba (Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár) az ország legnagyobb állományú egyházi tulajdonú gyűjteményét ismertette meg a tanácskozás résztvevőivel. Kovács Piroska és Papp Emma a Városi Könyvtár zenei részlegében vezették körbe az érdeklődőket. A rendezvénynek otthont adó – egyébként idén 140 éves – Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakközépiskola könyvtárát Porcióné Stébel Ildikó ismertette (ő volt a rendezvény szervezője, a mintegy 30 résztvevő csak elismeréssel adózhat minden részletre kiterjedő gondosságának), S. Szabó Márta főiskolai docens érdekes előadásában a könyvtár régi, XIX. századi kéziratos és nyomtatott dokumentumainak segítségével számolt be a zeneelmélet tanításáról, módszereiről. Zenei könyvtárosok találkoztak, így természetesen nem hiányozhatt az élő muzsika sem; a szakiskola művésztanárai és növendékei élvezetes programmal gazdagították a tanácskozást.

Látogatás Spanyolország és Marokkó könyvtáraiban

14 nap az Ezeregyéjszakából

Vajon kinek jutna eszébe (hacsak nem egy könyvtárosnak), hogy – ha Spanyolországba utazik, hát még ha eljut Marokkóba – néhány könyvtár meglátogatását is betervezze úti programjába. Nem csak kimondottan könyvtárszakmai útnak tervezük marokkói utazásunkat, hiszen Marokkó már az afrikai földrészen fekszik, és ha autóbusszal indul el az ember Olaszországot, Franciaországot érintve végig le Spanyolországon át, rengeteg egyéb látnivaló ígérkezik. Annyi csodálatos vidéken és településen keresztül jut el a Gibraltári-szorosig, Afrikáról nem is beszélve, hogy 14 napba bele kellett sűríteni a megismételhetetlent, a lehetetlent. Mi, 15 magyar könyvtáros, június 18-án indultunk el Budapestről a Marseille, Barcelona, Alicante, Granada, Sevilla (átkelés Algecirasban Afrikába) Tanger, Casablanca, Rabat, Meknes, Fez útvonalon és vissza Madridba, majd onnan Párizson át repülővel haza Budapestre. A végső szakmai programba Spanyolországban a barcelonai Katalán Nemzeti Könyvtár, a Granadai Egyetemi Könyvtár, Marokkóban pedig a Rabati Nemzeti Könyvtár és a Fezi Egyetemi Könyvtár meglátogatása került. Bár nehéz elszakítani a rengeteg élményt a könyvtárak bemutatásától, most mégis elsősorban a meglátogatott könyvtárakról szeretnék röviden írni.

Barcelona Spanyolország egyik legszebb és leggazdagabb tartományának, Katalóniának a fővárosa. A gyönyörű kikötőváros híres sétálóutcáinak alsó végénél Kolumbusz egy oszlopon állva mutatja az irányt a tenger felé. A la Ramblas-n, a kiszáritott patakmeder helyén épült leghíresebb sétálóutcán indultunk el a Hospital utcában lévő Biblioteca de Catalunyaba. Mintha egy középkori kastélyba értünk volna, csak amikor a kapui feltáruztak, láttuk a múlt és a jelen, a gótika és a modern építészeti stílus csodálatos egységét. Neus Llisterra várt bennünket, s kalauzolt végig az épületen és mutatta be a könyvtárat. Az épületet 1401-ben kezdték el építeni kórház céljára. A Santa Creu kórházat négyszárnyú, kétszintes épületnek tervezték, 1414-re fejezték be építését. A város híres lakója, Antoni Gaudi építész (a lenyűgöző Sagrada Família székesegyház az utolsó és legnagyobb szabású munkája) ebben a kórházban halt meg 1926-ban. 1991–1998 között Joan Rodon építész vezetésével nagyszabású bővítés és átalakítás révén jött létre ez a csodálatosan szép modern könyvtár a középkori épületben. A Biblioteca de Catalunya, melyet 1907-ben alapítottak mint a Katalán Tanulmányok Intézetének könyvtárát, és amely a történelmi Katalán Állami Palota épületében kezdte meg működését, 1939-től található ebben az épületben.

1914-ben Prat de la Riba elnöksége alatt kutatók és diákok számára nyilvános kulturális központtá alakították a könyvtárat azzal a céllal, hogy a katalán kultúrpolitikai fejlődésben kulcsszerepe legyen az intézménynek. 1914–1923 között jelen-

Barcelona, Katalán Nemzeti Könyvtár

tős előrelépést jelentett az állomány újjászervezése és katalogizálása. Prima de Rivera uralkodása idején korlátozták a katalán nyelv használatát és a könyvtár fejlődését. Az utóbbi új nevet (Biblioteca Central) is kapott (1923). Később, 1931-ben a köztársaság és az új kormányzat lehetővé tette az intézmény nemzeti jellegének megőrzését, és ezt a nevével is jelezte. Növelte a könyvtári dokumentumok számát, és ekkor költözött el a Hospital de la Santa Creu gótikus területére. A polgárháború befejezése után (1939) a Franco-kormány tiltotta a katalán nyelv hivatalos használatát, így újra a Biblioteca Central nevet kapta a könyvtár, és átvette az általános és egyetemi könyvtárak legfőbb feladatát.

Habár ellátási és forráshiányokkal küszködött, főképp gyűjtők és kiadók ajándékai révén növelte könyvállományát, új részlegeket tudtak alapítani, és kulturális tevékenységekbe is kezdtek.

1981-ben, a független katalán intézmények visszaállítása után a parlament előterjesztette a katalán könyvtárrendszeri törvényt, amely megalapozta az intézmény sajátos jellegét. Ettől kezdve a Biblioteca de Catalunya észrevehetően fejlődött, köszönhetően az építészeti átalakításoknak és az újjászervezésnek.

Napjainkban a könyvtár a katalán kulturális kormányzat önálló egysége, és egy kormányképviselőkből álló testületet irányítja Barcelona Városi Tanácsa, a Katalán Tanulmányok Intézete, az Egyetemi Testület és a Könyvtárosok és Dokumentátorok Hivatalos Egyesülete képviselőiben.

A Biblioteca de Catalunya ma Katalónia Nemzeti Könyvtára. Működése 3 fő területre oszlik az 1993/4. törvény alapján: gyűjti, megőrzi és terjeszti a katalán nemzeti könyvállományt, ellenőrzi a könyvörökség megőrzését és közreadását, fenntartja a tájékoztatási és kutatóközpontot.

A könyvtárnak sok értékes könyvanyaga van: 3 millió dokumentum – különböző adathordozókon könyvek, magazinok, kéziratok, mikrokártyák, illusztrációk, térképek, felvételek és CD-ROM-ok. 1981-től minden nyomtatott és hanganyagot megkapnak a Katalán Állami Dokumentumellátó Központtól. 250 olvasóhely, kutatószobák, mikrofilmolvasók, audiovizuális szobák és az on-line katalógushoz, egyetemekhez és az internethez csatlakoztatott számítógépek állnak a könyvtárhasználók rendelkezésére. A tájékoztatás két olvasóteremben zajlik. Ezek a termek a gótika szépségét és a használók számára nyújtható legjobb feltételeket ötvözik.

Az 1991-től 1998-ig tartó széles körű szerkezeti átalakítás során az alapvető könyvek szabadpolcos hozzáférhetőségét is megoldották: 40 km hosszú könyvespolcsorokat szereltek be a négy alsó szinten, modern klimatizációs- és szervezőrendszerekkel.

A Biblioteca de Catalunya fontos történelmi, irodalmi, művészeti anyagokat gyűjt. A 4000 kézirat között a katalán nyelvtörténet és irodalom kiemelkedő darabjait találjuk. A gyűjteményben található 9000 pergamen a IX–XIX. század közötti időszakból. A könyvtárnak nagy értékű és jelentős metszetgyűjteménye is van. A védett nyomtatott anyagok téma- és művészeti szempontú kiadványokat és jelentős régi könyvgyűjteményt tartalmaz, míg a zenei rész a X. századtól napjainkig megjelent különleges anyagokból áll. Grafikai nyomtatványok egészítik ki a gyűjteményt, 30 000 nyomtatvánnyal és 6000 metszettel, 27 000 népszerű vallási verssel, 4600 térképpel, 3000 balladával, 1500 nyomtatott novellával és 200 könyvritkasággal. Kimondottan a magyar könyvtáros csoport részére készült az a kiállítás, amely a Magyarországon kiadott és a Katalán Nemzeti Könyvtár állományában fellelhető valamennyi Cervantes (1547–1616) kötetet mutatta be. Ennek megtekintésével ért véget a felejthetetlen, szakmai szempontból kitűnően megszerzett könyvtárlátogatásunk.

Katalónia után Andalúzia ezernyi nevezetessége várt bennünket. (Granada, Morbella, Sevilla, Cordoba.) Még egy tengeri fürdőzésben is lehetett részünk. A Sierra Nevada hófödte csúcsait látni +40 fokban Granada egyik legcsodálatosabb, monumentális művészeti remekéből, az Alhambrából nem mindennapi élmény volt számunkra. Granadában a Biblio-

Granada, Egyetemi Könyvtár

teca Universitaria Központi Könyvtárában Francisco Herranz Navarra, az egyetemi könyvtár igazgatója fogadott bennünket. Megtudhattuk tőle, hogy mielőtt Granada függetlenné válása előkészítette az utat egy új világ felfedezéséhez, az amerikai és európai kultúra találkozásához, a település spanyol, római, később zsidó és iszlám város volt. A korábbi Nassid királyság fővárosaként Granada volt az utolsó, a mohamedán uralom alól felszabadult város (1492), lehetővé téve ezzel Spanyolország kialakulását.

A város egyeteme Spanyolország egyik legtekintélyesebb felsőoktatási intézménye 63 000 hallgatóval. 1531-ben alapították V. Károly kezdeményezésére, VII. Kelemen pápai bullájának hatására. Így Granada elnyerte az egyetemi városi rangot.

Az egyetem az I. Yusuf Arab Egyetem hagyományait folytatta. Az eltelt öt évszázad folyamán Dél-Spanyolország kulturális és szellemi központjává vált.

Az utóbbi időben az Egyetemi Reformszabályzat és az Egyetemi Önkormányzat támogatásával történetének legnagyobb fejlődését érte el. A legjobb spanyolországi egyetemek közé került, és kb. 70 000 ember van közvetlen kapcsolatban vele, beleértve a diákokat, tanárokat és az adminisztrációs és kiszolgáló személyzetet. Az egyetemi épületek Granada különböző részein találhatóak, így tulajdonképpen behálózza az egész várost.

Jelenleg 47 egyetemi szakot indítanak, 15 okleveles képzést, 123 doktorátusprogramot és számtalan szakterülethez kapcsolódó tanfolyamot, szakmai továbbképzést is szervez az egyetem. Ezek célja többek közt a friss diplomások specializációja, valamint a diákok tanulmányait kiegészítő képzések.

Nyáron rövid tanfolyamokat szerveznek egyetemistáknak és a posztgraduális képzést igénylőknek, akik lépést akarnak tartani a fejlődéssel vagy szakosodni szeretnének különböző szakterületeken. Intenzív tanfolyamokat tartanak a Granadai partvidéken, Ceutában, Melillában és Sierra Nevadában.

Az egyetem aktív szerepet vállal az Európai Unió egyetemprogramjában. A Nemzetközi Kapcsolatok Irodája koordinálja a programokat, amelyek az EU-országokra és más területekre irányulnak, mint pl. Latin-Amerika, Kelet-Európa, Észak-Afrika. Kétoldalú és különleges megállapodásokat kötöttek az USA, Kanada, Kína, Izrael, Palesztina, Ausztrália és a volt Szovjetunió, valamint Ázsia több országának egyetemeivel. Ezeknek az együttműködéseknek a részeként az egyetem több mint 8000 tanárt, diákot és adminisztrátort fogad mindenfelől, akik spanyolt hallgatnak.

Látogatásunk során megtekinthettük az egyetemi könyvtár központi épületét, a nagyolvasót és végül néhány trezorba zárt, féltve őrzött kódexet, ősnymtatványt.

A Biblioteca Universitaria meglátogatása után Granada egyik leghíresebb nevezetességét, az egyedülállóan lenyűgöző, felejthetetlenül szép arab „vörös vár”-at, a mór fejedelmek Granadában 1230–70 között épült palotáját, az Alhambrát néztük meg.

A Gibraltári-szoroson átkelve Tangerben léptünk Afrika földjére.

Marokkót bizonyára sokkal kevesebben ismerik, mint Spanyolországot, ezért röviden az országról is írok. Bennem is csak az Ezeregy éjszaka meséinek világa élt, és az utazásunk előtt kézbe vett útikönyvből szereztem némi ismereteket az országról. Mondanom sem kell, hogy a úti élmény minden várakozásomat felülmúlta.

Rabat, Marokkói Nemzeti Könyvtár

Marokkó területe ma több mint 710 ezer km², lélekszáma 26 millió. Területének több mint fele 1000 m felett fekszik, hegyei az Atlasz hegyvonulathoz tartoznak. Kő és homok, sivatagok, fennsíkok, oázisok, erdők (paratölgy, cédrus, tuja, vasfa) váltakoznak. A lakosság kb. 40%-a mezőgazdaságból él. Iparában elsősorban a textil- és bőripar jelentős. 1956-ban lett független állam, államformája királyság, fővárosa Rabat, államvallása az iszlám. Kulturális arculata európai szemmel rendkívül elmaradott. Óriási erőfeszítéseket tesznek az analfabetizmus felszámolására, 1986-ban a beiskolázási arány 72% volt. Az országban jelenleg 6 egyetem működik, Rabat, Casablanca, Fez (itt 2 egyetem) Oujda és Marakech fakultásaira kb. 200 ezren iratkoztak be. A hivatalos nyelv az arab. Útunk során Rabatban a Nemzeti Könyvtárat és Fezben az Universitè Sidi Mohamed Ben Abdellah könyvtárat látogattuk meg.

Ebben segítségemre volt a Marokkói Királyság budapesti Nagykövetségén Saad Baddon nagykövet úr és Kertész Ágnes, akiknek ezúton is köszönöm, hogy közreműködésükkel megvalósulhatott a nem mindennapi szakmai élményt nyújtó marokkói könyvtárlátogatás.

A Nemzeti Könyvtár, a Bibliothéque Gènèrale et Archíves Rabatban, a Marokkói Királyság fővárosában van. (1912-ig Fez volt Marokkó fővárosa). Rabat egyike a négy marokkói királyvárosnak. Az óceán partján fekvő, különleges hangulatot árasztó város diplomatanegyedében, egy 1919-ben épített szép épületben kapott helyet az 1920-ban a francia protektorátus által alapított könyvtár, amelynek most dolgozzák ki a nemzeti könyvtári feladatait, a marokkói Nemzeti Könyvtár ugyanis a legnagyobb Marokkóban lévő francia könyvtárból alakult át. Gyűjteménye 500 ezer könyvből és 1200 folyóiratból áll. Köteles példányt kap, 4 példányt a marokkói dokumentumokból, ebből kettőt könyvtári használatra, egyet cserére, egyet megőr-

zésre. Magyarországgal is van cserekapcsolata. A könyvek átlagára 50 dircham. (1 dirch = 36 Ft). Működéséhez a Kulturális Tájékoztatási Minisztérium ad támogatást. A beiratkozás, a könyvtár használata és valamennyi szolgáltatása ingyenes. Szabadpolcos olvasóterme egy éve nyílt meg, külön kutatóterme is van. Rendelkeznek ún. helyismereti gyűjteménnyel is. Ez a gyűjtemény a Marokkó-teremben kapott helyet, és a francia, angol, német stb. nyelven megjelent, Marokkóra vonatkozó dokumentumokat őrzi. Mintegy 20 ezernyi egységből áll. Az állomány többi része az épület felsőbb szintjén lévő raktárban található, ahol numerus currens elv szerint raktároznak. Külön gyűjteményt képeznek a régi könyvek és a Marokkóban nyomtatott könyvek, a régi folyóiratok, a kéziratos művek, az arab kéziratok, az 1500-as évektől a XVIII. század végéig nyomtatott könyvek. Az olvasóteremben – amelyet elsősorban diákok és kutatók használnak – 50 olvasóhely van.

A könyvtárnak arab és latin nyelvű katalógusa van. Az ETO rendszert használják. 100 dolgozójuk van, ennek egyharmada könyvtár szakon egyetemet végzett. A könyvtárosképzés könyvtár-informatikus szakon egyetemi szinten történik, az oktatás 4 év, ezt 2 év speciális szintű képzés követi. A városban a lakosság 50%-a könyvtárhasználó. A fővárosban vannak egyetemi, szak-, köz- és gyermekkönyvtárak is. Egységes számítógépes könyvtári rendszer van az országban, az ACCESS, amely saját fejlesztésű könyvtári rendszer. A marokkói anyag már teljes egészében számítógépen van. A régi folyóiratokat mikrofilmre viszik, a kéziratosokat, régi pergameneket, a XVIII. századig nyomtatott műveket – mintegy 11 ezer kötetet – savmentes papírdobozokban, klimatizált teremben őrzik. Kedves házigazdánk néhány féltve őrzött kincset, köztük egy X. századból való, gazella-bőrrre írt Koránt is megmutattak nekünk.

Miközben naponta ismerkedtünk Marokkó különböző városaival, nevezetességeivel, egy csodálatosan gazdag kultúra tárult eléink. Casablancáról sokunknak az azonos című híres film és főszereplője, Humprey Bogart jut eszünkbe. Rich híres fogadóját nem találtuk, de láttuk a világ második legnagyobb iszlám építményét, a Grande Mosqué Hassan II. Nagymecset 90 ezer m²-es épületegyüttesét az Atlanti-óceán fölé emelkedő 200 méter magas minarettel. A városokat védő falak, kapuk, a medinák (óvárosok), a szűk sikátorok, paloták és erődítmények, a bazarnegyedek, a tarka sokaság mind-mind megannyi ámulat forrása volt.

Fez, a királyváros a díszes mór építészettel kápráztatott el bennünket. Óvárosa, a Medina 1976 óta az UNESCO védelme alatt áll mint a világörökség része.

Feznek két egyeteme van. Mi az Université Sidi Mohamed Ben Abdellah egyik könyvtárát látogattuk meg. Minden fakultásnak saját könyvtára van, mi a Bibliothèque de la Faculté des Lettres Dhar El Mehraz könyvtárban jártunk. Ne képzeljünk magunk elé egy magyarországi egyetemi könyvtárat: nincs ugyanis központi egyetemi könyvtár: ez az irodalom és humán tudományok fakultásának könyvtára volt.

A könyvtár arab gyűjteménye 17 ezer, az idegen nyelvű pedig 22 ezer dokumentumból áll. Más fakultás könyvtára nem ekkora: ez ugyanis régi, a többiek viszont csak 1-2 éve jöttek létre. Ez a könyvtár az egyetem megalakulásakor, 1962-ben létesült. Itt 8 ezer hallgató tanul, az egyetemnek pedig 30 ezer hallgatója van.

A könyvtárnak 20 könyvtárosa van, egy-egy szekcióban 4-5 fő dolgozik. Most kezdtek el katalógust szerkeszteni. Az UNESCO-program támogatásával létrejött és az országban egységesen használatos ACCESS könyvtári számítógépes rendszer szerint működik. Mivel kevés a számítógép, amit a diákok használnak, kinyomtat-

Fez, Egyetemi Könyvtár

ják a számítógépre vitt dokumentumok katalógusát. A Rabatban végzett könyvtárosok jönnek ide és az ország más könyvtáraiba is. Sokféle kedvezményt, kiemelt fizetést, álláslehetőséget kapnak, akik egyetemet végeznek. A lakosság 50%-a analfabéta. Számomra egyszerűen lenyűgöző volt az az országos összefogás, tenniakárás, a fiatalok tanulási vágya, a király és a kormány oktatást támogató tevékenysége, amely a '60-as évektől indult meg Marokkóban, és amely a függetlenné vált ország felemelkedését az oktatás és a könyvtárak fejlesztésével próbálja megoldani.

Életem egyik legnagyobb élménye volt ez az út. A számtalan élmény néhány pillanatát fényképeken próbáltam megörökíteni, de befejezésül csak azt tudom javasolni, hogy aki teheti, utazzon el, és kicsit kóstoljon bele ebbe az ezer arcú, sokszínű világba.

Dr. Nemes Erzsébet

Könyvtár a megyeházán

Remek, telitalálható cím: *Könyvtár a megyeházán*. Még a nem különösebben irodalmár hajlamú-műveltségű olvasó is Jókaira, Mikszáthra, Tolnaira, Krúdyra vélheti alludálóknak. Hangulata, asszociációs holdudvara van a címnek, és ami még nagyobb csoda, a cím igaz is. Azt mondja, azt jelöli meg, amit, amiről a könyv valóban szól. De a holdudvar is igaznak bizonyul: nemcsak könyvtártörténeti értekezés, nemcsak igen fontos kútfő, illetve forrásközlés, nemcsak szakmai jellegű dolgozat Gerő Gyula könyve, hanem irodalmi, nem túlzás a szó, szépirodalmi remeklés is, élvezetes, vonzó, friss, hangulatos olvasmány is.

A karcsú kötet alcíme így hangzik: Napló, dokumentumok és kommentárok az 1950-es Kaposvári Városi Olvasóterem rövid életéről-életéből. Igen pontos meghatározás. A Kaposvári Városi Olvasóterem, hivatalosan a Kaposvári Körzeti Könyvtár 100. alapkönyvtára 1950. április 5-étől mintegy három hónapon keresztül működött a megyeháza földszintjén, két teremben. A könyvtárat, más megfelelő, „igazi” könyvtár Kaposváron nem lévén, az akkor huszonöt éves fiatalember, Gerő Gyula gründolta, övé volt az ötlet, a kijárás, végül a könyvtár vezetése, működtetése, a benne folyó munka nemcsak dandárja, de teljes egésze is. Gerő Gyula akkoriban naplót is írt. No, természetesen nem az utókornak, az örökkévalóságnak, egyáltalán a nyilvánosságnak szánt naplót, hanem csak saját magának szólót, emlékeztetőt, a „napok hordalékát” magába foglalt. Ebben a naplóban persze sorra-rendre nyomon követhető, mikor, miért, hogyan merült fel a könyvtáralakítás gondolata, hogyan került sor annak megvalósítására, kik támogatták, kik elleneztek (és miért) azt, milyen lett azután a „könyvtár a megyeházán”, kik jártak bele, mit találtak ott, mit szerettek volna, miket kértek ki a könyvtárostól, mit kaptak meg, mennyire voltak elégedettek vagy épp ellenkezőleg, milyen munkafolyamatokat végzett ott Gerő Gyula, hogyan vélekedett olvasóiról, hivatali feletteseiről, hogyan látta ezt az egészet, milyen remények, milyen tervek táplálták, foglalkoztatták, hogyan teltek napjai stb. Mint minden igazi napló, ez a Gerő Gyula-féle is igen változatos és sokszínű: vannak csak címszórzerűen rögzített feljegyzések is benne, vannak szépen kidolgozott részei, passzusai is, akadnak benne ma már szinte megfejthetetlen utalások és olyan beszámolók is, amelyek önállóan is megállnák a helyüket, objektív ténymegállapítások, tárgyyszerű felsorolások és faktum brutumok csakúgy lelhetők benne, mint szubjektív, sőt lírai vallomások, stb. Az olvasó sokszor úgy véli, vélheti, ez a napló önmagában is „megérte”, már csak ezért is érdemes volt kezébe vennie a kötetet. Ám Gerő Gyula korántsem érte be a napló közzétételével. Egyrészt bőszégesen kiegészíti a naplószöveget korabeli dokumentumok közzétételével. Leveleket, persze hivataliakat ad közre, újságcikkeket „vág be” a naplósorok közé, dokumentálja azt amit elmond, „hitelesíti” illetve ellenpontozza a naplóban rögzítetteket, egyúttal ékes példáit nyújtja a korabeli hivatalosságnak, annak, hogy miként működött akkor és ebben az ügyben (is) a bürokrácia, a fenntartók, a minisztérium, a szakma. De naplón

és dokumentumokon túl kommentárokat is közöl a könyv. A szerző mintegy keretbe foglalja, elhelyezi, tájolja naplóját és dokumentumanyagát. Mai, érett tapasztalatai bázisán és eszközkészletével értelmezi a korabeli szövegeket. Úgy is, hogy korba, körülmények közé, speciális koordináták vonalhálózatába illeszti őket, de úgy is, hogy megmagyarázza a ma már nehezen vagy sehogy se érthető allúziókat, utalásokat, feloldja a neveket, megmagyarázza a fogalmakat, elmondja min és mit volt szokás érteni akkor, minek mi volt a jelentősége, súlya stb. Igazi triptichon így a kicsiny kötet, ám a három rész nem elkülönülten áll egymás mellett vagy után, hanem szerves összefonódottságban, egymásra rétegezve. Hogy ez mekkora segítség az olvasónak, talán mondanom sem kell. De igen erősen hozzájárul a könyv irodalmiságának kidomborításához is: dokumentumpróza, lírai vallomás, esszészzerű értelmezés együtt és egyszerre valósulnak meg a mű lapjain, és korántsem mindig úgy, hogy a műfaj (napló, dokumentum, kommentár) eleve megszabná az esztétikai minőséget (hisz néha a naplórészlet a száraz tényközlés, a kommentár a líra, a dokumentum a szürrealista vízió, de minden leosztás végigpermutálható, többszörösen is).

Első helyen természetesen könyvtártörténeti szakmunka a Könyvtár a megyeházán. Talán a legjobban dokumentált, leghitelesebb és legsokoldalúbban feldolgozott kismonográfia egy könyvtár történetéről, ami valaha is magyar nyelven született. (Ebben persze szerencsés és szerencsétlen körülmények egyaránt kezére jártak Gerő Gyulának. Hisz igen rövid időről, három hónapról van mindössze szó, meg persze arról is, hogy a feldolgozás, a kismonográfia írója azonos annak hőisével, hogy a múltat a szerzőnek nem úgy kellett rekonstruálnia mint más könyvtártörténet-íróknak stb.) Persze, ismerjük el, gyengébb, kevésbé tökéletes művel Gerő Gyula nem is jelentkezhetett. Hisz ő az, aki – immáron igen hosszú ideje és fölötte nyomatékosan – könyvtártörténet-írásra buzdít, könyvtártörténet-írást követel kollégáitól, nem állhatott elő tehát mással, mint egy paradigmát teremtő-képviselő írásművel.

És hát előállt, példát adott. Sokfélét, sokféle mutatót, mint az eddigiekből ki-derülhetett. Példát a pontosságra, az egzaktyságra, a forráskezelés mikéntjére, annak komplettiségére, a kútfőkritikára (ld. kommentárok!), a sokoldalúságra, a sokműfajúságra, a feldolgozás mélyenszántó voltára. És, ha tán nem is mindenkinek, de arra is, hogy a tudományosság és szakszerűség éppen nem zárja ki (ha meg nem követeli is feltétlenül) az olvasmányosságot, érdekességet, szépírói veilleitást. Arra természetesen nem példa Gerő Gyula könyve, hogy miként lehet egybe, egységbe foglalni egy pályát, egy életutat. Mert hisz ennek a könyvnek olvasói egyszerre gyönyörködhetnek egy nagyon fiatal és lelkes, angähender könyvtáros önkéntelenül is kirajzolódó portréjában, és egy érett, a szakma legnagyobbjai közé tartozó old grate man könyvtáros szakmai bravúrjaiban. Ilyesminek a létrehozása csak keveseknek, igen keveseknek adathatik meg. A Gerő Gyuláknak. (VK)

Gerő Gyula: Könyvtár a megyeházán. Válogatott fejezetek kudarcaim történetéből 1. Somogyi könyvtártörténeti füzetek 4. Kaposvár, 2002.

Olvastad már?

Könyvajánlások gyerekszemmel

Különleges könyvvvel találkozhat az olvasó, ha kezébe veszi az *Olvastad már?* című kötetet. Napjainkban, amikor annyit hallani a számítógép, a televízió veszélyeiről, az olvasás háttérbe szorulásáról, reményt adhat az a kötet, amely 10–14 éves gyerekek olvasással kapcsolatos élménybeszámolóit tartalmazza. A szentendrei Pest Megyei Könyvtár 2001 tavaszán, az Olvasás Évének jegyében pályázatot hirdetett a megye 10–14 éves gyerekei számára, hogy írjanak olvasmányélményeikről, olyan szépirodalmi alkotásokról, amelyeket jó szívvel ajánlanak társaiknak. 51 településről mintegy 200 pályamű érkezett be, melyeket dr. Nagy Attila olvasáskutató, a Magyar Olvasástársaság elnöke értékelt. A legkiemelkedőbb alkotásokból állították össze ezt a kötetet, amelynek a végén felsorolásszerűen a pályázók további könyvajánlásai is megtalálhatók. Olyan pályázatok is bekerültek az összeállításba, amelyek ugyan nem feleltek meg mindenben a kiírási feltételeknek – életkor, műfaj –, de mint kiemelkedő élménybeszámolók nem maradhattak ki a válogatásból.

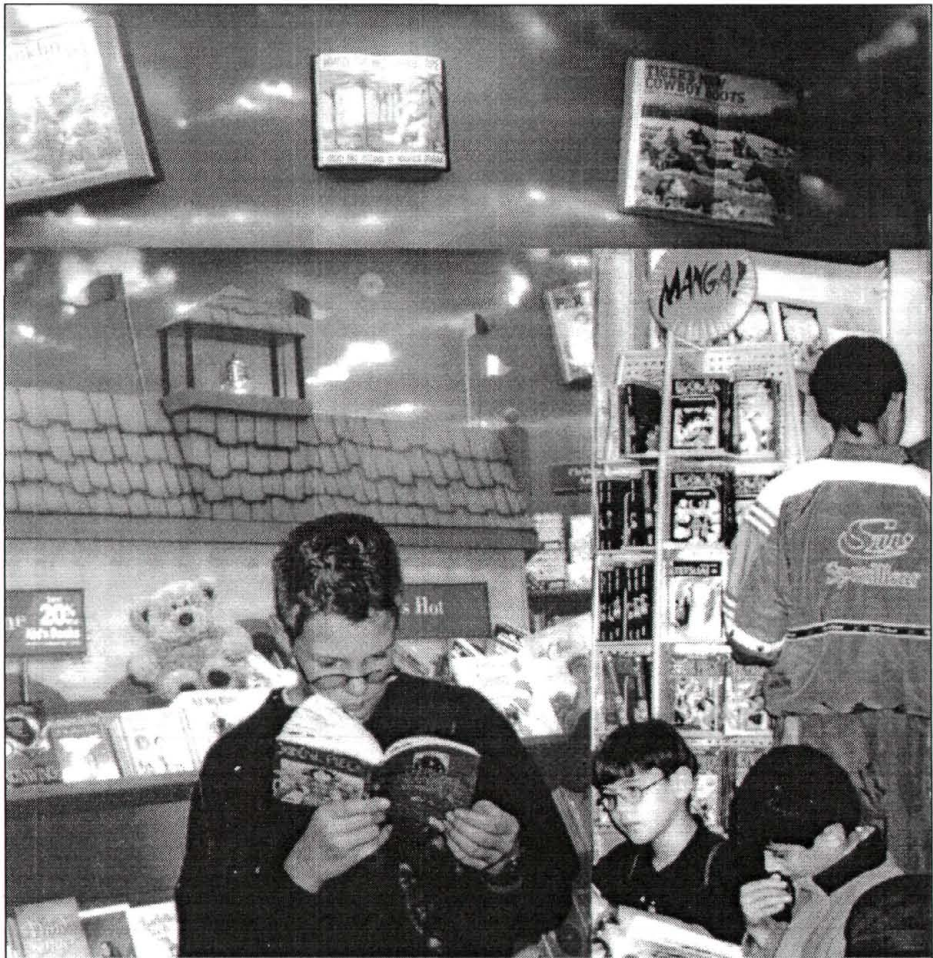
Az írások változatos képet mutatnak az életkori, érdeklődésbeli stb. sajátosságoknak megfelelően. A többnyire 1-2 oldalas, illusztrált írások között iskolai kötelező olvasmányok, klasszikusok – olyan könyvek, amelyek már több generációnak voltak kedvencei – éppúgy helyet kaptak, mint újdonságok, a szerzők között pedig hazaiak és külföldiek egyaránt megtalálhatók. Arany János Toldija, Dumas A három testőr című regénye, Gárdonyi Gézától az Egri csillagok, Homérosztól az Odüsszeia éppúgy szerepelnek az élményt adó szépirodalmi alkotások között, mint Molnár Ferentől A Pál utcai fiúk, Fekete Istvántól a Tüskevár, Shakespeare Rómeó és Júliája vagy Roald Dahl Danny, a szupersrác című regénye. A könyvek között akad néhány, amelyről több beszámoló is született, és amelyekről természetesen más-más szempontból írtak a szerzők, hiszen ugyanabban a történetben mindenkit más-más ragad meg. A két Lotti története az egyik pályázónak éppen azért tetszett, mert neki is van ikertestvére, a másik pályázónak viszont éppen ellenkezőleg, mert neki nincs testvére, de gyakran elképzeli, milyen is lenne, ha nem egykeként élne. A pályázók egyikének a szülők ajánlották a könyvet, másikuk a padláson találta vagy éppen a színházban látott előadás ösztönözte a mű elolvasására. Többen azzal kezdik beszámolójukat, hogy korábban nem szerettek olvasni, de az adott könyv megszerettette azt velük. Hogy mi ragadja magával a gyerekeket? Az időutazás, a régi korok, a kalandok, a nagy jellemek, a hősök, az emberi jóság és gonoszság, a barátság, a saját életükhöz való hasonlóság, az állatokkal kapcsolatos történetek és nem utolsósorban a humor. Visszatérő motívum a hőssel való azonosulás. A lányoknál kedveltek Kertész Erzsébet regényei, amelyeknek nőalakjaival könnyű azonosulni, de éppoly természetesen képzelik magukat Fehér Klára hősnője vagy a kanadai, szeplős Anne helyzetébe. A fiúk inkább

a kalandos történeteket kedvelik, de a lányok között is akad, aki A kőbaltás emberért rajong. A gyerekeknek ugyanabból a könyvből más-más a kedvencük: van aki Nemecsekért rajong, míg másnak Boka a legkedvesebb szerepelője A Pál utcai fiúkból. Van, akinek azért tetszik egy könyv, mert jó véget ér, másnak éppen ellenkezőleg, mert nem végződik heppienddel. Az Abigél anyai ágon öröklődve nemcsak az anyukának és az anyai nagymamának jelentett élményt, de a kislány is éppolyan élvezettel olvassa, sőt azt is megjegyzi, hogy a könyv sokkal nagyobb élményt okozott, mint a film.

A gyerekek általában részben vagy egészében ismertetik a cselekményt, de megosztják azokat a gondolatokat, érzéseket is, amelyeket a mű kiváltott belőlük, tehát magát az élményt. Akad, aki kedvcsinálóként idéz is a könyvből. Szórakoztató, izgalmas és tanulságos, leginkább ezekkel a szavakkal jellemzik a könyveket. A fogalmazásmódban sok esetben felismerhető az iskolás stílus, mintha dolgozatot írna a pályázó, aki az irodalomórán szerzett ismereteket is beleszövi írásába. Akadnak olyan írások, ahol a lelkesedés, az olvasás szenvedélye, az élmény átütő ereje szinte rabul ejti az olvasót. Az egyik ilyen A láthatatlan emberről szóló írás, amelyben a pályázó szenvedélyesen átéli és értelmezi a történetet, de a Kincskereső kisködmön olvasása okozta óriási élmény is magával ragadja az embert a beszámolót olvasva. A Harry Potter-könyvekről népszerűségük okán több pályamű is olvasható. A gyerekeket leginkább az izgalmas, fantáziadús történet, a humor, a hőssel való azonosulás lehetősége ragadta magával. A szépirodalom mellett egy biológiai tárgyú ismeretterjesztő kötet ajánlása is helyet kapott az összeállításban. Íróját a könyv érthetősége, humora ragadta meg leginkább, és a kötetet, amelynek segítségével sikerült biológiából az addigi négyes érdemjegyét ötösre javítania, lelkesen ajánlja mindenkinek.

A beszámolókból tehát felbukkannak mindazon jegyek, amelyek az olvasást oly fontossá teszik: a különféle helyzetek, érzelmek átélése, a másokkal való azonosulás, a magunkra ismerés lehetősége, önmagunk jobb megértése, önismeretünk fejlesztése és az ismeretszerzés. Figyelemre méltó a kötet, hiszen ezúttal nem felnőttek, hanem gyermekek ajánlják kortársaiknak emlékezetes élményt nyújtó olvasmányukat, és nemcsak az olvasásra buzdítják egymást, de a választást is megkönnyítik. Egymásnak ajánlják még többek között Jókai Mór, Charles Dickens, Lázár Ervin, Mark Twain, Rejtő Jenő műveit, Tolkien Babóját vagy Milne Micimackóját. Egyikük az olvasást még nem kedvelőknek elsőre mindenképpen vékony, nagybetűs, sok rajzzal kísért könyvet ajánl.

Tóth Andrea

OLVASTAD MÁR?

